

Аналітичний звіт

ЗНИЩЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА СРСР І РОСІЇ:

Аналіз репресивних методів переслідування
окремих груп українців

Автори звіту: Владислав Гаврилов, Андрій Яковлев, Марія Климик
Редактори: Тетяна Катриченко, Любов Смачило, Станіслав Мірошниченко
Верстка: Леся Спіріна

Підготовка звіту стала можливою завдяки:

Андрію Когуту,
кандидату історичних наук,
директору Галузевого державного
архіву Служби безпеки України

Роману Подкуру,
кандидату історичних наук, старшому
науковому співробітнику відділу історії
державного терору радянської доби
Інституту історії України НАН України

Дякуємо всім за плідну співпрацю.

*Матеріал підготовлено за підтримки Міжнародного фонду "Відродження".
Матеріал представляє позицію авторів і не обов'язково відображає позицію
Міжнародного фонду "Відродження".*

Резюме. Нав'язування російської ідеології "руського міру" як домінуючої, шовінізм, утиски за українську мову — всі ці практики активно застосовуються Російською Федерацією у її війні проти України, зокрема щодо військовополонених і цивільних. Ця практика не є новою, вона продовжує політику радянського режиму, комуністичної верхівки СРСР та її спецслужб щодо українського народу¹.

З перших років встановлення радянської влади на українських теренах спеціальні органи комуністичного режиму виокремили для переслідування і знищення окремі групи осіб: українську політичну еліту, військових, наукову та творчу інтелігенцію, заможних селян. Тобто всіх тих представників українського народу, які мали потенціал для спротиву тоталітарному режиму та розбудови власної незалежної української держави.

Від початку збройної агресії Російської Федерації проти України у 2014 році і її повномасштабного вторгнення у 2022-му системне переслідування окремих груп українського народу набуло ідентичних з радянськими репресивних рис. Як і тоді, під цілеспрямоване переслідування потрапили представники української влади, громадські активісти, цивільні громадяни — противники окупації, а також ті, хто взявся захищати Україну від збройної агресії Росії — військовослужбовці Сил оборони України.

Переслідування Росією проявляється, зокрема, у створенні нею нестерпних умов перебування військовополонених і цивільних українців у місцях утримання, де їм нав'язують ідеологію "руського міра" і катують за відмову її прийняти. Росія також використовує судову систему проти затриманих українців, незаконно інкримінуючи їм "терористичну діяльність" — так само, як це робили за часів СРСР.

Тяглість цього процесу тривалістю вже близько ста років свідчить про спільні для СРСР і сучасної Росії патерни знищення ідентичності українського народу та його потенціалу до спротиву політиці загарбання. Цей звіт присвячено аналізу політики та інструментів нав'язування російської ідеології та переслідування окремих груп українців від часів СРСР до сьогодення.

[1] **Концентраційний табір (концтабір)** — спеціально обладнаний центр масового примусового ув'язнення та утримання різних категорій громадян: військовополонених та інтернованих під час війни; політичних в'язнів у деяких авторитарних і тоталітарних режимах у позасудовому порядку; осіб, позбавлених волі за національною, релігійною, расовою, ідеологічною чи будь-якою іншою ознакою. У СРСР система таких таборів була об'єднана в ГУТАБ (мовою оригіналу — ГУЛАГ) — головне управління виправно-трудових таборів, трудових поселень і місць ув'язнення.

ЗМІСТ

Методологія дослідження	4
Джерельна база дослідження	4
Список скорочень	5
Вступ	6

КОНТЕКСТ

Окупація XX — XXI ст.	7
----------------------------	---

РОЗДІЛ 1

КОМУНІСТИЧНІ СПЕЦСЛУЖБИ (НКВС-КДБ)

ЯК ІНСТРУМЕНТ НАВ'ЯЗУВАННЯ РАДЯНСЬКОЇ ТОТАЛІТАРНОЇ ІДЕОЛОГІЇ	8
1.1. Особливості ідеологічного примусу тоталітарного комуністичного режиму, спрямованого проти української національної ідентичності в радянську добу	9
1.2. Форми та етапи переслідування	10
1.3. Процедура допитів ув'язнених у місцях утримання на теренах УРСР, засуджених за статтями КК УРСР 54-1 "контрреволюційна діяльність" і 54-1а "зрада Батьківщини"	16
1.4. Історико-юридичний аналіз обвинувачень у радянських судових процесах	19

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНА ПРОПАГАНДА РОСІЙСЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ ТА НАВ'ЯЗУВАННЯ

РОСІЙСЬКОГО ГРОМАДЯНСТВА У МІСЦЯХ УТРИМАННЯ	20
2.1. Нав'язування російської літератури, пісень військовополоненим та цивільним затриманим у місцях утримання на теренах РФ	21
2.2. Нав'язування російського громадянства	23
2.3. Упереджене ставлення до української мови	23
2.4. Психологічна характеристика злочину	23
2.5. Огляд сучасних російських судових процесів проти українських військовополонених	24
Опис практик переслідування на прикладі справ полонених	25

ВИСНОВКИ	29
РЕКОМЕНДАЦІЇ	30

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для аналізу фактів нав'язування російської ідеології та переслідування окремих груп за відмову її прийняття автори застосували комплекс загальнонаукових та спеціально наукових методів із царини юридичних та історичних наук, що склали **методологічну основу дослідження**.

Так, **функціональний метод юридичної науки** дозволив розкрити зміст і форми дослідницьких завдань, поставлені з метою глибинного аналізу політики нав'язування російської ідеології конкретним групам українського суспільства, що описуються у цьому звіті; завдяки методу індукції, спираючись на конкретні факти та свідчення, наведені у звіті, ми сформулювали висновки і рекомендації.

Історичні методи, які використані під час підготовки аналітичного звіту, включають загальні методи історизму, конкретно-історичний та порівняльно-історичний.

Метод історизму використано для аналізу особливостей виникнення політики нав'язування російської ідеології, а також переслідування конкретних груп українців від радянських часів до сьогодення, включаючи історичні характеристики етапів такої політики, особливості її проведення на кожному з них від 1920-х років до російської агресії, що почалася у 2014 році, а з лютого 2022-го переросла у повномасштабну війну Російської Федерації проти України; конкретно-історичний метод дозволив проаналізувати причини і наслідки форм і методів нав'язування російської ідеології і переслідування на прикладі конкретних етапів, а також під час опису перебігу історичних подій, котрі унаочнювали особливості цих практик на кожному часовому проміжку. Порівняльно-історичний метод використаний з метою унаочнення відмінностей та проведення аналогій на кожному з етапів політики нав'язування російської ідеології та переслідування визначених груп від 1920-х років до сьогодення.

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

Джерельна база цієї роботи розділена на два блоки.

Перший блок

пов'язаний із описом радянського періоду. Для цього автори звіту використали офіційні документи, накази, архівно-кримінальні справи, постанови радянських судів та надзвичайних органів позасудового розслідування, які зберігаються у Галузевому державному архіві Служби Безпеки України, Галузевому державному архіві Українського інституту національної пам'яті, в також опубліковані у спеціальній історичній літературі, що присвячена цій тематиці.

Другий блок

джерельної бази, необхідний для висвітлення конкретних прикладів щодо сучасної політики нав'язування російської ідеології, ґрунтується на 32-х задокументованих свідченнях військовополонених і цивільних затриманих, які перебували у місцях утримання на території Російської Федерації (РФ) впродовж російсько-української війни, а саме: Федеральна казенна установа "Слідчий ізолятор № 1 Управління Федеральної служби виконання покарань по Курській області РФ", Федеральна казенна установа СІЗО № 2 "Управління Федеральної служби виконання покарань по Воронежській області РФ", Федеральна казенна установа "Виправна колонія № 7 по Володимирській області РФ", "Виправна колонія № 9 Управління Федеральної служби виконання покарань по Воронежській області РФ", Федеральна казенна установа "Виправна колонія № 1 Управління Федеральної служби виконання покарань по Тульській області РФ", Федеральна казенна установа "Слідчий ізолятор № 2 Управління Федеральної служби виконання покарань по Брянській області". Ці інтерв'ю є у базі даних Медійної ініціативи за права людини.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ:

ГубЧК — *рос.* Губернская Чрезвычайная комиссия,
укр. Губернська Надзвичайна комісія з боротьби з контрреволюцією і саботажем

ЗСУ — Збройні сили України

КДБ — Комітет державної безпеки

Компартія — Комуністична партія Радянського Союзу

МДБ — Міністерство державної безпеки

Нарком — Народний комісар

НКВС — Народний комісаріат внутрішніх справ

ОУН — Організація українських націоналістів

РФ — Російська Федерація

СРСР — Союз Радянських Соціалістичних Республік

УВКПЛ — Управління Верховного комісара ООН з прав людини

УВО — Українська військова організація

УНР — Українська Народна Республіка

УПА — Українська повстанська армія

УРСР — Українська Радянська Соціалістична Республіка

ФСВП — Федеральна служба виконання покарань

ЦК ВКП(б) — Центральний комітет Всесоюзної Комуністичної партії більшовиків

ЧК — *рос.* Чрезвычайная комиссия,
укр. Надзвичайна комісія, скорочено від Всеросійська надзвичайна комісія з боротьби з контрреволюцією і саботажем

ВСТУП

Нав'язування російської ідеології "руського міру"² має всі ознаки цілеспрямованої та системної політики уряду Російської Федерації. Для впровадження цієї політики РФ створює величезний масив російської пропаганди у медіа, перекидає перебіг історичних подій, ставить під сумнів незалежність та самостійність української державності, просуває маніпулятивні твердження про так званий один народ — російську концепцію єдиного походження українського і російського народів, яка широко розповсюджена у російській академічній літературі.

Водночас Росія просуває ідею відновлення СРСР. Її президент Володимир Путін вважає розпад Радянського Союзу "найбільшою геополітичною катастрофою XX століття"³. З початком російського вторгнення і окупації українського Криму та частин Донецької і Луганської областей, а ще інтенсивніше — після повномасштабного вторгнення в Україну у лютому 2022 року, російська влада і її спецслужби повторюють на окупованих територіях України злочинні практики радянської влади, намагаючись стерти українську ідентичність, знищити українську еліту та назавжди встановити тоталітарний порядок. Відбувається це не тільки шляхом агресивної війни, а й у спробах Росії переломити самоусвідомлення

тих українців, які захищають свою країну, виступили проти російської окупації, потрапили в полон і тепер є **цивільними затриманими і військовополоненими**.

Своїм корінням ці злочинні практики сягають 1920-х років, коли радянські спецслужби взялися знищувати українську ідентичність і культуру на захоплених українських територіях. Тоді під приціл потрапила політична, наукова, мистецька еліта, а також селяни, знищені у горнилі масових репресій, Голодомору, радянських таборів та у застінках психікарень, де їх катували. Те саме Росія вчиняє і зараз, про що свідчать повернуті з полону українські військовослужбовці та цивільні. Таким чином, ми бачимо цілеспрямовану державну політику знищення української ідентичності та нав'язування російської ідеології тим, хто чинить їй спротив.

Цей звіт підготовлено з метою вивчення і демонстрації масштабу цієї політики і системності переслідування конкретних груп українців, яких радянська, а тепер російська влада визначають як ворогів. Звіт також є внеском МІПЛ у забезпечення права на правду, встановлення справедливості і притягнення винних до відповідальності.

[2] Ідеологія "руського міру" — російська пропагандистська ідеологія та політична технологія, яка одночасно є обґрунтуванням та інструментом агресивного втручання Росії у внутрішні справи пострадянських країн. Як державна ідеологія намагається постулювати цивілізаційну унікальність Росії. Російський філософ П. Щедровицький вважає, що "руський мір" — це мережева структура великих і маленьких спільнот, які думають та розмовляють російською мовою. При цьому він наголошує, що на території, охопленій адміністративними кордонами РФ, проживає ледве половина населення, яке належить до цієї концепції. Таким чином, ця концепція є однією з ідеологічних підстав виправдання окупації Росією територій незалежних держав, зокрема України, яку вона вважає частиною "руського міру". Головка В. Русский мир. Енциклопедія історії України: Додатковий том. Книга 1: А—Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ, Видавництво "Наукова думка", 2021. 773 с. http://www.history.org.ua/?termin=russkyj_myr

[3] Владимир Путин: "Распад СССР — крупнейшая геополитическая катастрофа века". <https://regnum.ru/news/444083>

ОКУПАЦІЯ ХХ — ХХІ СТ.

Окупація України, спочатку радянська, а потім російська, триває понад сто років. Вона почалася на завершальному етапі Першої світової війни⁴ у 1917 — 1918 роках і продовжилася у добу національно-визвольних змагань 1917 — 1921 років⁵, коли на території сучасної України точилася збройна боротьба між кількома силами. Українські національні сили були представлені арміями УНР⁶, Української Держави⁷, збройними силами періоду Директорії Української Народної Республіки⁸. Зокрема, Українська Народна Республіка, яка 22 січня 1918 року була проголошена незалежною та суверенною державою, мала міжнародне визнання, встановила дипломатичні відносини з понад двадцятьма країнами світу. Українські національні сили вели боротьбу з більшовицькою Червоною армією та російським Білим рухом, а також анархістськими загонами Нестора Махна, прагнучи утвердити незалежність України.

Наприкінці 1920-х років українські національні сили зазнали поразки від більшовиків, що дозволило їм спочатку встановити радянську владу на території України, а після розпочати знищення своїх суперників, зокрема представників української влади, інтелігенції та руху спротиву, як то Організації українських націоналістів і Української повстанської армії. Пізніше, у 1960 — 1980 роках, радянська влада розпочала переслідування дисидентів.

Минули десятиліття, проте російська влада, як правонаступниця радянської, не лише зберегла, але й розвинула практики переслідування комуністичної доби. Ми бачимо, як за радянської і нинішньої російської окупації групи українців, які не згодні з окупацією або ж беруть

участь у бойових діях оборонного характеру для захисту української незалежності, намагаються знищити з використанням державних інститутів кримінального переслідування.

У 2014 році Російська Федерація вчинила акт агресії, окупувавши український півострів Крим та окремі частини Донецької і Луганської областей. Окупація призвела до припинення роботи на захоплених територіях всіх органів української влади та дії українського законодавства. Окупація відбулася з використанням підготовлених, озброєних та керованих Російською Федерацією так званих проросійських активістів. Останні склалися з агентів російських спецслужб, частина з яких була передислокована в Україну.

Попри те що для захисту АР Крим українська влада не застосувала збройні сили, окупація частин Донецької і Луганської областей зустріла збройний опір. 12 лютого 2015 року були підписані Мінські домовленості, спрямовані на врегулювання міжнародного збройного конфлікту на сході України. Вони зафіксували лінію зіткнення та окуповану територію. Періодично на сході виникали локальні сутички, втім за лінію розмежування РФ не виходила, аж поки 24 лютого 2022 року розпочала повномасштабне вторгнення в Україну.

Відтоді російська зона окупації значно розширилася на нові райони Донецької та Луганської областей, а ще Запорізької, Херсонської, Миколаївської і Харківської. І хоча частину захоплених територій Україна відбила, військова агресія Росії триває.

[4] Реєнт О. ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА і Україна. Перша світова війна (Велика війна). http://www.history.org.ua/?termin=Persha_svitova

[5] Жуковський А. Визвольні змагання 1917–21. Енциклопедія Сучасної України. Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. НАН України, НТШ. Київ, Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. <https://esu.com.ua/article-33971>

[6] Голубко В. Армія Української Народної Республіки. Енциклопедія Сучасної України. Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. НАН України, НТШ. Київ, Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. <https://esu.com.ua/article-43271>

[7] Буравченков А. ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ 1918. Енциклопедія історії України: Т. 3: Е–Й. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ, Видавництво "Наукова думка", 2005. 672 с. http://www.history.org.ua/?termin=Zbroyni_syly_Ukr_derzh_1918

[8] Шусь О. Директорія Української Народної Республіки. Енциклопедія Сучасної України. Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ, Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. <https://esu.com.ua/article-24360>

КОМУНІСТИЧНІ СПЕЦСЛУЖБИ (НКВС-КДБ) ЯК ІНСТРУМЕНТ НАВ'ЯЗУВАННЯ РАДЯНСЬКОЇ ТОТАЛІТАРНОЇ ІДЕОЛОГІЇ

1.1. ОСОБЛИВОСТІ ІДЕОЛОГІЧНОГО ПРИМУСУ ТОТАЛІТАРНОГО КОМУНІСТИЧНОГО РЕЖИМУ, СПРЯМОВАНОГО ПРОТИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В РАДЯНСЬКУ ДОБУ

Радянська репресивна система, що діяла на теренах України майже 70 років, активно використовувала системний, примусовий ідеологічний вплив⁹ на суспільство, який впроваджувався Комуністичною партією за сприяння репресивних органів Радянського Союзу. Спочатку це був НКВС, далі — МДБ і КДБ. З плином часу методика репресій цих інституцій змінювалася. Від катувань на допитах і в тюрмах поступово переходили до інших практик: каральної психіатрії, шантажу, створення проблем на роботі чи навчальних закладах.

Саме Радянський Союз створив та інституалізував ГУЛАГ¹⁰ — систему виправно-трудових таборів і трудових спецпоселень під контролем спецслужб. Мета — зламати спротив людини, переформатувати її свідомість на радянський лад, унеможливити потенціал до спротиву комуністичній системі, а тих, кого не вдається — знищити. Ув'язнені також піддавалися систематичному впливу через політичні лекції, що мали на меті переконати бранців у правоті комуністичних догм.

Комуністичний режим

на теренах України займався системним пошуком людей, котрих класифікував як ворожих і небезпечних для радянського устрою. Особливо це стосувалося тих представників українського суспільства, яких радянські спецслужби та Комуністична партія виокремила в групи:

1. Члени уряду Української Народної Республіки, Української Держави, Директорії та інші представники української влади.
2. Інтелігенція, яка підтримала український уряд.
3. Заможні селяни, визначені як “куркулі”.
4. Члени Організації українських націоналістів, Української військової Організації, Української повстанської армії.
5. Дисидентський рух, класифікований радянською владою як “буржуазні націоналісти”.

Для боротьби з цими групами радянський режим використовував такі методи репресій:

- Кримінальне переслідування з використанням судової системи.
- Позасудове переслідування.
- Примусове переміщення (депортації) та обмеження на вибір їхнього місця проживання.
- Обмеження права на зайняття певною діяльністю.
- Каральна психіатрія.

Сучасна російська влада,

повторюючи радянські практики, також системно переслідує окремі визначені групи осіб, які здійснюють збройний та громадсько-політичний спротив окупаційному режиму, а саме:

1. Українські військовослужбовці.
2. Представники органів української влади на окупованих територіях.
3. Громадські діячі та активісти руху спротиву.
4. Громадяни, які публічно або на побутовому рівні висловлюються проти окупації РФ.

Для боротьби з цими групами російська влада використовує такі репресивні методи:

- Утримання військовополонених і цивільних затриманих у місцях, де тримають засуджених за вчинення кримінальних злочинів, та в інших місцях несвободи системи кримінальної юстиції РФ замість утримання у спеціально створених таборах для військовополонених.
- Порушення прав людини та приниження людської гідності у місцях утримання.
- Катування, пропагандивний вплив та постійний психологічний тиск.
- Кримінальне переслідування за законну участь у бойових діях із використанням судової системи.

У першій частині звіту, що характеризує радянський період, ми висвітлюємо переслідування представників влади Української Держави, Директорії, ОУН, УВО, УПА і дисидентів як окремих груп і проведемо паралелі такого переслідування з сучасністю.

[9] Ідеологічний примус був невід'ємною складовою радянської комуністичної держави. Він полягав у жорсткій цензурі та державному контролі над засобами масової інформації та літературою, заборонялася критика і поширення будь-яких альтернативних думок щодо комуністичного режиму. Опозиція, інтелігенція, лідери національних республік, що проявляли самостійність, піддавалися переслідуванню. Водночас СРСР ізолював своє населення від впливу західних ідей, культури, літератури та мистецтва, які не поділяли соціалістичних ідей і розумілися СРСР як ворожі.

[10] Шаповал Ю. ГУЛАГ. Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ, Видавництво “Наукова думка”, 2004. 688 с. <http://www.history.org.ua/?termin=Gulag>

1.2. ФОРМИ ТА ЕТАПИ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ

Першим періодом

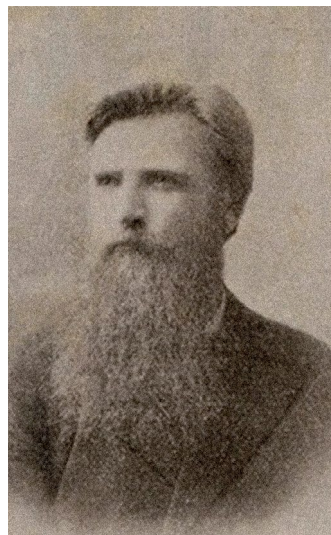
репресій з ідеологічних мотивів на теренах радянської України стало переслідування представників українського уряду — очільників міністерств, генералів в уряді Української Народної Республіки і Української Держави Павла Скоропадського, які після захоплення України більшовиками опинилися в полоні та під кримінальним політично мотивованим переслідуванням комуністичних каральних органів.

Показовим є саме те, що комуністичний уряд карав за сам факт приналежності до українського уряду доби національно-визвольних змагань (1917 — 1921 рр.)¹¹.

Яскравим прикладом є справа Володимира Науменка, міністра освіти в уряді Української Держави. Від його арешту до розстрілу пройшла лише доба. Міністра заарештували 7 липня 1919 року, а вже 8-го липня стратили. В архіві Служби Безпеки України зберігається справа № 32 за звинуваченням Володимира Науменка в "контрреволюційній діяльності". У протоколі його допиту як обвинувачення зазначено те, що він займав урядову посаду, тобто був міністром при уряді Скоропадського. ЧК винесла вирок: розстріляти впродовж 24 годин.

З початку встановлення радянської влади в Україні однією з показових жертв став Петро Климович¹², який із 5 до 30 квітня 1918 року обіймав посаду міністра фінансів. Його заарештували 30 травня 1920 року в Одесі, звинувативши в участі у контрреволюції. За два тижні потому, 14 червня 1920 року, Одеська ГубЧК ухвалила розстріляти П. Климовича за обвинуваченням у контрреволюції, а його майно конфіскувати¹³.

ВЫШЕСКА		
из протокола заседания коллегии О. Г. Ч. К.		
От 1920 г. <i>Апр 20 40</i>		
№ дела	С л у ш а л и	П о с т а н о в и л и
2575	КЛИМОВИЧ Петр Титович	Пред, явленное обвинение министр финансов при Гетманской власти, а в настоящее время служил в Спешном соединении, имел связь с атаманом Струком, с членом "ПРОСВИТЫ" Петлюровским, возмущения, состоял членом "ПРОСВИТЫ" председателем Рады при Гетмане, обвиняется в контрреволюции.
С подлинным верно: <i>Сергей</i>		

← Петро Климович, 1906 р.¹⁵

← Витяг із протоколу недатованого засідання колегії Одеської ГубЧК (ймовірно, від 14 червня 1920 р.) із постановою про розстріл П. Климовича¹⁴.

[11] Визвольні змагання 1917-21. Енциклопедична стаття. Енциклопедія сучасної України. <http://surl.li/pagdox>

[12] Дмитрієнко М. КЛИМОВИЧ Петро Титович [Електронний ресурс]. Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка-Ком / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ, Видавництво "Наукова думка", 2007. 528 с. http://www.history.org.ua/?termin=Klymovych_P

[13] Горе переможеним. Репресовані міністри української революції. Київ, 2018. С. 10 — 11.

[14] Витяг із протоколу недатованого засідання колегії Одеської ГНК (ймовірно, від 14 червня 1920 р.) із постановою про розстріл П. Климовича. АУСБУ (Одеса). Ф. 4 (Р). Спр. 27008. Т. 1. Електронний архів УВР. <http://avr.org.ua/viewDoc/26472>

[15] Гай-Нижник П. Петро Климович (1855 — 1920) — останній міністр фінансів уряду Центральної Ради УНР (1918). Гілея, 2022. Вип. 9 (176). С.60 — 73. https://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2022doc_klymovych.php

Системність підходу до знищення тогочасної української політичної еліти простежується і у злочинах сучасної Росії, яка вбиває українських політичних діячів на окупованих територіях. Так, у листопаді 2024 року¹⁶ в Україну з РФ повернули тіло Євгенія Матвєєва, міського голови міста Дніпрорудне Запорізької області, якого росіяни утримували в полоні 2 роки і 8 місяців. За повідомленням правоохоронців, на тілі виявлено сліди насильницької смерті, що свідчить про катування Євгенія Матвєєва, який мав проукраїнську позицію і в умовах російської окупації не покинув займаної посади¹⁷.

Ще одним прикладом є історія загибелі Олексія Винниченка, старости села Гребениківка, що на Сумщині. В березні 2022 року під час окупації села чоловіка затримали російські військові через те, що він був представником української влади і тримався чіткої проукраїнської позиції. Тривалий час рідні були переконані, що Олексій Винниченко перебуває в полоні. Проте за два роки його тіло повернули до України¹⁸. На тілі також виявили сліди катувань¹⁹.

↑ Євгеній Матвєєв, міський голова Дніпрорудного.
Фото: Запорізька ОВА²⁰

↑ Староста села Гребениківка Олексій Винниченко.
Фото: debaty.sumy.ua²¹

[16] Міський голова Дніпрорудного помер у російському полоні понад пів року тому — прокуратура. Радіо Свобода.

<https://www.radiosvoboda.org/a/news-matveyev-dniprorudne-zahybel-rozsliduvannya/33234687.html>

[17] Володимир Пиріг. Мер Дніпрорудного Євгеній Матвєєв загинув у російському полоні.

<https://hromadske.radio/news/2024/12/04/mer-dniprorudnoho-yevheniy-matvieiev-zahynuv-u-rosiyskomu-poloni>

[18] На Сумщині поховали старосту села Гребениківка Олексія Винниченка, який перебував у російському полоні.

<https://suspijne.media/sumy/799731-na-sumsini-pohovali-starostu-sela-grebenikivka-oleksia-vinnichenka-akij-perebuvav-u-rosiyskomu-poloni/>

[19] Олексій Винниченко. Memorial of heroes. https://www.instagram.com/memorial.of.heroes/p/DEe_OaMpJNF/

[20] Мер Дніпрорудного Євгеній Матвєєв загинув у російському полоні.

<https://hromadske.radio/news/2024/12/04/mer-dniprorudnoho-yevheniy-matvieiev-zahynuv-u-rosiyskomu-poloni>

[21] Старосту села Гребениківка повернули з полону мертвим. <https://debaty.sumy.ua/news/starostu-sela-grebenikivka-povernuli-z-polonu-mertvim>

ідеологічного тиску став Великий терор 1937 — 1938 років, під час якого сталінські спецслужби влаштували масові репресії, у яких загинули українські інтелігенти, митці та представники духовенства.

У матеріалах Українського інституту національної пам'яті зазначається, що за період Великого терору на території УРСР, за оцінками істориків, було засуджено 198 918 осіб, з яких близько двох третин — до розстрілу.

Решту було відправлено до в'язниць і таборів (інші заходи покарання охоплювали менше 1%, звільнено було тільки 0,3 %) ²².

Серед інструментів терору, якими послуговувалася радянська репресивна система, були **трійки НКВС** — надзвичайні позасудові органи ²³, створені для швидкого розгляду кримінальних справ, переважно за політичною ознакою. Вони стали важливим інструментом масових репресій в Україні у 1930 — 1950-х роках. Формувалися трійки з представників НКВС, партійних органів та прокуратури. Їхня діяльність регламентувалася спеціальними інструкціями, що дозволяли виносити вироки без належного розслідування. У 1937 році, в умовах посилення репресивної політики, склад трійок змінили і вони отримали розширені повноваження, зокрема право виносити смертні вироки ²⁴. Багато з цих вироків ґрунтувалися на сфабрикованих доказах

і наданих під тортурами зізнаннях. Трійки діяли за принципом швидкого правосуддя, коли справи розглядали за лічені хвилини без належного допиту або можливості оскарження вироку ²⁵. Трійки НКВС стали символом беззаконня і терору радянської влади проти українського народу. Наслідки виявилися трагічними для мільйонів людей, які стали жертвами політичних репресій зі знищення будь-якої опозиції до комуністичного режиму та контролю над суспільством.

Радянське керівництво намагалося не лише знищити ідеологічних супротивників, але закріпити цей злочинний процес в офіційних документах. Так, **5 серпня 1937 року вступила в дію постанова Політбюро ЦК ВКП(б) від 2 липня 1937 року П 51/94 “Про антирадянські елементи”** ²⁶. Її ґрунтував нарком НКВС Микола Єзов, а відредагував Йосип Сталін. Серед інших у цій постанові зазначено “куркулів”, тобто заможних селян, зокрема з України, яких у попередній період, упродовж 1930 — 1931 років радянські каральні органи вже депортували до Сибіру та Північного Казахстану, відібравши у них майно і фактично перекресливши все життя ²⁷.

Наступним документом, що легітимізував початок Великого терору, став **оперативний наказ НКВС СРСР № 00447 “Про репресування колишніх куркулів, карних злочинців та інших антирадянських елементів” від 30 липня 1937 року, затверджений політбюро ЦК ВКП(б) 31 липня 1937 року** ²⁸. Наявні документи НКВС (листування, телеграми тощо) свідчать, що масові репресії готувалися заздалегідь, а наказами і постановами їх лише формалізували.

Особливо жорстоким терор був щодо інтелігенції як носія української ідентичності. В історіографії той час називають періодом **Розстріляного Відродження** ²⁹. Цей термін максимально повно відображає трагедію знищення цілого покоління українських митців і науковців. Кульмінацією злочину стало 3 листопада 1937 року, коли в Соловецькому таборі розстріляли 265 ув'язнених представників української інтелігенції ³⁰.

Жертвами сталінських політичних репресій проти української ідентичності впродовж Великого терору стали Лесь Курбас, Микола Куліш, Валер'ян Підмогильний та інші. Впродовж наступного року маховик репресій набрав обертів, внаслідок чого загинули ще багато діячів української культури, зокрема Гнат Хоткевич ³².

[22] Великий терор. Роковини трагедії. Український інститут національної пам'яті.

<https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/velyky-teror-rokovyny-tragediyi#:~:text=https://esu.com.ua/article-70877>

[23] Надзвичайні позасудові органи. Енциклопедична стаття. Енциклопедія сучасної України. <https://esu.com.ua/article-70877>

[24] Радянські репресії в Україні. Як людей перетворювали на біомасу. <https://www.bbc.com/ukrainian/blog-history-48325865>

[25] Веденєєв Д. Надзвичайні позасудові органи. Енциклопедія Сучасної України. Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ, Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. <https://esu.com.ua/article-70877>

[26] Решение Политбюро ЦК ВКП(б) № П51/94 от 2 июля 1937 г. 94. Об антисоветских элементах. <http://memorial.krsk.ru/DOKUMENT/USSR/370730.html>

[27] Havrylov Vladyslav. Deportations of Ukrainians in the 1930s. The policy of dekulakization.

<https://deportation.org.ua/deportations-of-ukrainians-in-the-1930s-the-policy-of-dekulakization/>

[28] Васильєв Валерій. Оперативний наказ № 00447 НКВС СРСР та його виконання в УРСР: проблеми наукового дослідження. Історія України: маловідомі імена, події, факти. 2008. С. 116–137. http://resource.history.org.ua/publ/histname_2008_35_116

Форма № 21а/УСО

ОБ ИЗБРАНИИ МЕРЫ ПРЕСЕЧЕНИЯ По делу № 132

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

г. Харьков 193 4 г. я, Уполномоченный 2 Отд СПО
УГБ Харьк. облупр. НКВД УССР, рассмотрев материал по обви-
 нению гр. ПІДМОГИЛЬНОГО Валеріана Петровича
1901 г. рождения, б/п
 в преступлениях, предусмотренных ст. ст. 54-8 УК и
 выразившихся в том, что он ПІДМОГИЛЬНИЙ В.П. принимал
 (краткое изложение установленных фактов—обвинения) участие в ра-
боте террористической организации, ставившей сво-
ей целью организацию террора против руководителей
партии
 нашел, что (привести мотивы избрания меры пресечения)
он, находясь на свободе, мог попытаться выпол-
нить свои намерения

На основании изложенного и руководствуясь ст. 143, 145 и 156
 УПК УССР,—

ПОСТАНОВИЛ:

1) Избрать мерой пресечения способов уклониться от суда и
 следствия по отношению к обвиняемому ПІДМОГИЛЬНОМУ Валеріа-
ну Петровичу содержание под стражей в спец-
корпусе № 1.

2) Настоящее постановление, в порядке ст. 144 УПК УССР и при-
 каза ОГПУ и Прокурора Союза от 16/V-33 г. №1/065, представить
 для санкции Военному Прокурору.

ОПЕР Уполномоченный 2 ОТД СПО /ВОРДОН/
 /ГОБЛИ/
 Согласен: Нач. СПО
 Согласен: Нач. ХОБ НКВД /НАГАСОВ/

↑ Постанова про обрання запобіжного заходу Валер'яну Підмогильному³³

[29] Будинок Слово, Хвильовий та Розстріляне відродження в історіях Віри Агеєвої. <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cp44vregnz0>

[30] 3 листопада 1937 року на Соловках було розстріляно 265 ув'язнених представників української інтелігенції. "Страшна правда проростає у свідомості тоді, коли зачепить сумління. Дивно, що найгірші речі чомусь діються ночами перед 6 листопада", — зауважує Євген Сверстюк. Радіо Свобода. <https://www.radiosvoboda.org/a/909479.html>

[31] Втрачені покоління. Скільки українців знищив сталінський терор. https://espreso.tv/article/2017/05/21/vtracheni_pokolinnya_skilky_ukrayinciv_znyschyv_stalinskyy_teror

[32] Ibid.

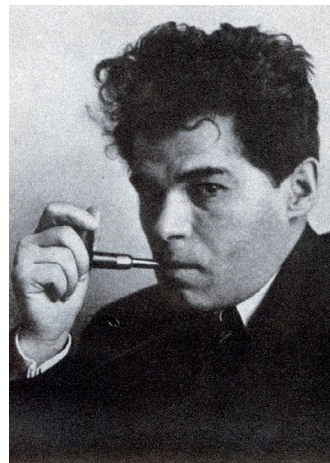
[33] Постанова про обрання запобіжного заходу Валер'яну Підмогильному. ГДА СБУ. Ф. 6. Спр. 36546. Т. 11. Електронний архів УВР. <http://avr.org.ua/viewDoc/28151>

До нашого часу збереглися декотрі місця поховань жертв радянського терору, зокрема карельське урочище Сандармох, де з 27 жовтня до 4 листопада 1937 року вбили 1111 в'язнів соловецького етапу³⁴.

Ще одним символом сталінського терору є Биківня — місцевість Києва, розташована на його північно-східній околиці у Деснянському районі. За оцінками істориків, там поховано від 50 до 100 тисяч розстріляних представників різних національностей. Частка українців серед них становить близько 49%, що свідчить про масові репресії проти української інтелігенції та національної еліти в період із 1937 по 1941 рік³⁵. У Биківні розстріляно багато українських письменників і митців. Серед них Михайль Семенко — поет, один із представників українського авангарду, Майк Йогансен — поет, прозаїк та перекладач, відомий своїми творами про українську культуру, Вероніка Черняхівська — українська поетеса та прозаїк, Михайло Бойчук — художник, засновник бойчукізму, важливої течії в українському живописі. Ці люди стали жертвами репресій через те, що були символом української національної ідентичності та культури³⁶.

Росіяни і зараз продовжують вбивати українських культурних діячів. Серед жертв — дитячий письменник Володимир Вакуленко, який зник у селі Капітолівка поблизу Ізюма під час окупації Харківської області. 23 березня 2022 року вдома у Вакуленка провели обшуки, вилучили книжки, забрали Володимира та його сина-підлітка. Письменника побили та після кількох годин допитів відпустили. Наступного дня, 24 березня, ті ж військові забрали його знову³⁷. Олена, мама Володимира, дізналася, де живуть викрадачі, ходила у військову комендатуру окупантів, просила відпустити сина: "Нащо він вам? Ну, українець, так ми всі — українці". Ті пообіцяли, що наступного вечора син буде вдома: "Ми ж не нацисти". Проте Володимир Вакуленко не з'явився ні наступного вечора, ні згодом⁴⁰. Після того як українські війська звільнили Ізюм, у місті виявили масові поховання. Ховала людей місцева ритуальна служба, вона ж вела журнал із даними про померлих. У цьому журналі, як з'ясували журналісти Суспільного, під номером 319 був письменник⁴¹. Після ексгумації тіла і експертизи в тілі Вакуленка знайшли дві кулі, ймовірно, від пістолета Макарова.

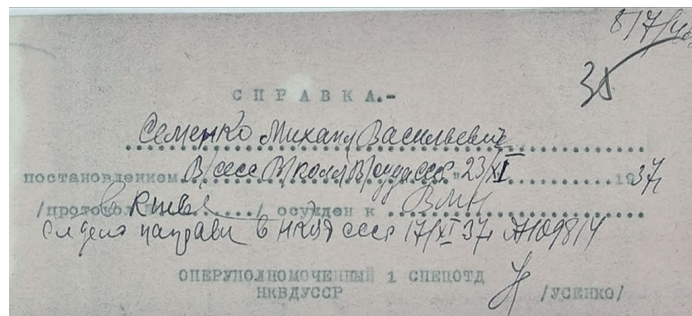
Ще одна форма переслідування у радянський період — судові процеси над українськими націоналістами.

← Михайль Семенко, український поет-футурист. Розстріляний у 1937 році³⁷

Довідка про засудження Михайля Семенка до вищої міри покарання (розстрілу)³⁸

↓

↓ Письменник Володимир Вакуленко⁴²

[34] Ірина Штогрін. Без строку давності. Хто, як і кого розстріляв у Сандармоху. Радіо Свобода. <https://www.radiosvoboda.org/a/29582023.html>

[35] Владлен Мараєв. Биківня: кого розстрілювали енкаведисти? <https://uain.press/blogs/1488874-602609>

[36] День вшанування жертв політичних репресій: трагедія у Биківні та роль шістдесятників у розкритті злочину радянського режиму. <https://mezha.net/ua/bukvy/den-vshanuvannia-zhertv-politychnykh-represii-traheidiia-u-bykivni-ta-rol-shistdesiatnykiv-u-rozkrytti-zlochynu-radianskoho-rezhymu>

[37] Любов Якимчук. Михайль Семенко: від футуризму до тероризму.

<https://webcitation.org/6EAuVTAX?url=http://litakcent.com/2012/12/27/myhajl-semenko-vid-futuryzmu-do-teroryzmu>

[38] Довідка з постановою про засудження Михайля Семенка до вищої міри покарання (розстрілу). ГДА СБУ. Ф. 6. Спр. 44961. Т. 2. Електронний архів УВР. <https://avr.org.ua/viewDoc/28862>

[39] У Харкові презентували книгу Володимира Вакуленка, якого росіяни вбили під час окупації Ізюмщини.

<https://detector.media/infospace/article/216152/2023-08-29-u-kharkovi-prezentuvaty-knygu-volodymyra-vakulenska-yakogo-rosiyan-y-vbyly-pid-chas-okupatsii-izyumshchyny/>

[40] Російська тюрма чи могила № 319: що відомо про зникнення письменника Вакуленка.

<https://suspiine.media/295368-rosijska-turma-ci-mogila-no319-so-vidomo-pro-zniknennia-pismennika-vakulenska>

[41] Катерина Лихогляд. Письменника Володимира Вакуленка вбили під час окупації — розслідування і результат ДНК.

<https://suspiine.media/327144-pismennika-volodymyra-vakulenska-vbili-pid-cas-okupatsii-rozsliduvanna-i-rezultat-dnk>

[42] Вакуленко Володимир Володимирович. 2020 рік. Марія Лисицька-Бескорса — Власна робота. Фото: Wikipedia.org. Вакуленко Володимир Володимирович-Вікіпедія

Показовим є Процес 59-ти — закритий і політично вмотивований судовий процес над 59-ма українцями, який відбувся у львівському приміщенні НКВС із 15 по 18 січня 1941 року. Їх звинувачували у причетності до Організації українських націоналістів, шпигунстві та підготовці збройного повстання проти радянської влади⁴³. Серед обвинувачених було 37 чоловіків і 22 жінки віком від 15 до 30 років. Більшість засуджених не визнали себе винними та заявили, що залишаються непримиреними ворогами радянської влади⁴⁴.

Судовому процесу передувало слідство, яке тривало понад чотири місяці, бранців принижували і кували. Судовий був закритий, громадськість і родичів до зали не допускали. Відомо, наприклад, про умови утримання підсудних: сирі камерні приміщення, тиснява, системне недоїдання, що призводило до загострення та появи хвороб. Наприклад, у Івана Максимів загострилася давно залікована виразка, у Костя-Арпада Березовського — тиф, яким він вперше захворів у польському концтаборі, а в Олені Матли від поганого харчування з'явилися екзема на шкірі. Бранців допитували, переважно вночі, тоді як вдень забороняли спати. У кабінетах слідчих бранців кували. Як доказ є "щиросердне зізнання" Михайла Пакуляка, написане тремтячою рукою, що зовсім не схоже на каліграфічний почерк юриста з вищою освітою. Пізніше на самому так званому суді Пакуляк відмовився від цього зізнання⁴⁵.

Зрештою всіх підсудних визнали винними за пунктами 2 і 11 статті 54 КК УРСР⁴⁶. До смертної кари засудили 42 особи, серед них — 11 жінок. Згодом вироки переглянула колегія Верховного Суду СРСР. У результаті 19 осіб було розстріляно, 24 отримали по 10 років ув'язнення, 15 отримали від 4 до 8 років, одну засуджену депортували за кордон⁴⁷.

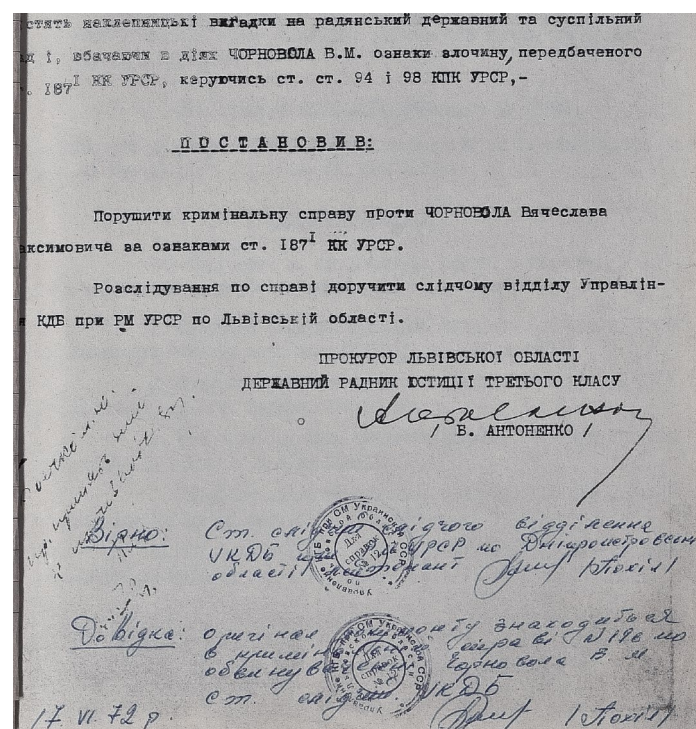
Схожі практики переслідування груп осіб, що брали участь у військовому та військово-політичному спротиві окупаційному режиму простежуються і в сучасних російських судових процесах над представниками колишніх добровольчих, а нині підрозділів Сил оборони України "Азов", "Айдар", "Донбас" та інших. Станом на лютий 2025 року кілька процесів тривають у Південному окружному військовому суді у Ростові-на-Дону⁴⁸ — групових та індивідуальних.

Третім періодом

репресій проти української ідентичності за радянського часу є період правління Микити Хрущова та Леоніда Брежнєва. Тоді способи утисків стали більш витонченими, радянська влада почала широко застосовувати каральну психіатрію⁴⁹, політику компроматів, звільнення з роботи, неможливість працювати у великих містах тощо.

Видозміни відбулися і у статтях, які інкримінували за приналежність до українського спротиву, зокрема щодо тих представників української інтелігенції, яка виступала проти комуністичного тоталітарного режиму наприкінці 1950-х — впродовж 1960 — 1970-х років і яких називали шістдесятниками. Либонь, вперше в Україні ст. 187-1 КК УРСР — поширення завідомо неправдивих вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад — була застосована 3 серпня 1967 року проти Вячеслава Чорновола за збірку матеріалів про репресованих **шістдесятників** **"Лихо з розуму (Портрети двадцяти "злочинців")"**⁵⁰. У збірці автор розповідає про те, що Радянський Союз є тюрмою народів, а його концтабори поповнюються новими в'язнями за політичними переконаннями⁵¹. За цю книжку 15 листопада 1967 року Львівський обласний суд засудив Вячеслава Чорновола до трьох років ув'язнення в таборах суворого режиму⁵². Пізніше за результатами оскарження строк було зменшено. Сама ж стаття КК, за якою засудили Чорновола, втратила силу 14 квітня 1989 року одразу після постанови з'їзду народних депутатів СРСР. Відповідно до **закону УРСР "Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні" від 17 квітня 1991 року** всі засуджені за цією статтею реабілітовані незалежно від фактичного обґрунтування обвинувачення.

↓ Постанова про порушення кримінальної справи проти Вячеслава Чорновола⁵³

[43] Спогади невідомого про "Процес 59" у Львові за 15 — 18.01.1941 році. АЦДВР. Ф. 11. Т. 30. <http://avr.org.ua/viewDoc/23934>

[44] Святослав Липовецький. Процес 59-ти. <https://mnk.org.ua/novini/protses-59-ti>

[45] Ігор Дерев'яний. Процес 59-ти. 70 років тому НКВД засудив до розстрілу кілька десятків юнаків і дівчат. <https://www.istpravda.com.ua/columns/2010/12/14/8912/>

[46] Ibid

[47] Галина Терешук. Політичний «Процес 59-ти»: розстріляли 19 молодих українців. Що сталося 80 років тому?

<https://www.radiosvoboda.org/a/politychnyy-protses-59-oun/31047390.html>

[48] Винуватий — бо патріот. Як судять в РФ військовополонених та громадян України? <https://www.radiosvoboda.org/a/sud-rf-viyskovopolonenykh-ukrayiny/33059269.html>

[49] Каральна психіатрія та її жертви. Як розправлялися з дисидентами в добу «розвинутого соціалізму».

<https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/karalna-psyhiatriya-ta-yiyi-zhertvy-yak-rozpravlyalysya-z-dysydentamy-v-dobu-rozvyenogo-socializmu>

[50] Стаття 187-1 КК УРСР (аналог ст. 190-1 КК РФСР); Поширення завідомо неправдивих вигадок, що порочать радянський державний та суспільний лад.

<https://museum.khpg.org/t162803977>

[51] Лихо з розуму (портрети двадцяти "злочинців"): зб. матеріалів / уклад Вячеслав Чорновіл. Париж: Перша укр. друк. у Франції, 1967. 335 с.

<http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002990>

[52] За матеріалами кримінальних справ КДБ УРСР. Вячеслав Чорновіл: епоха боротьби за українську Державу. <https://www.chesno.org/t/29/chornovil.html>

[53] Постанова про порушення кримінальної справи проти Вячеслава Чорновола. АВСБУ (Львів). Ф. 5. Спр. 32157. Т. 1. Електронний архів УВР. <https://avr.org.ua/viewDoc/29603>

1.3. ПРОЦЕДУРА ДОПИТІВ УВ'ЯЗНЕНИХ У МІСЦЯХ УТРИМАННЯ НА ТЕРЕНАХ УРСР, ЗАСУДЖЕНИХ ЗА СТАТТЯМИ КК УРСР 54-1 “КОНТРРЕВОЛЮЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ” І 54-1А “ЗРАДА БАТЬКІВЩИНИ”

Аналізуючи процедури допиту у місцях утримання УРСР тих, кого марксистсько-ленінські ідеологи радянського періоду класифікували як “буржуазні націоналісти”⁵⁴, необхідно пояснити, що це звинувачення було політично заангажованим. Термін “буржуазний націоналізм” використовувався у радянській ідеології для позначення будь-якого вираженого українського патріотичного переконання, який, за мірками радянської влади, не відповідав комуністичним принципам і мав бути підданий переслідуванню. В Україні це звинувачення часто застосовувалося щодо українських націоналістів, яких вважали ворогами радянської влади. Основними фігурами, на яких поширювався цей ярлик, були представники Організації українських націоналістів, військові Української повстанської армії, представники української інтелігенції, які виступали за розвиток української культури та самостійності.

У Кримінальний кодекс УРСР у 1927 році ввели 54 статтю з приводу контрреволюційної діяльності, але перетворення її з загальної норми на детальний правовий інструмент репресивної системи відбулося 20 липня 1934 року. Стаття передбачала відповідальність за “контрреволюційну діяльність” і “зраду Батьківщини”.

Після приходу Миколи Єжова на посаду наркома внутрішніх справ СРСР розкручення репресивного маховика прискорилося. Негайного розширення масштабів репресій від каральних органів вимагали резолюції лютнево-березневого пленуму ЦК ВКП(б), який відбувся у 1937 році. У численних оперативних наказах, директивах і циркулярах, розісланих місцевим апаратам органів державної безпеки, ставилося завдання репресувати різні верстви населення за класовою і національною ознаками, за приналежність у різні часи до небільшовицьких партій, рухів і т. ін. Територіальні управління отримали кількісні показники запланованих арештів. Через стислі терміни реалізації вказівок процес дізнання максимально спростили. Порядок проведення слідства визначили четвертим розділом оперативного наказу № 00447 від 30 липня 1937 року, що складався лише з двох пунктів і фактично підміняв собою весь Кримінально-процесуальний кодекс УРСР⁵⁵.

Допити ув'язнених, а часом і засуджених за “контрреволюційну діяльність”, яких класифікували як “буржуазних націоналістів”, відбувались із застосуванням жорстокого

поводження, що мало ознаки катування. Такі практики щодо засуджених застосовувались із метою тиску на особистість, аби ті видали своїх побратимів у спротиві радянському режиму. Водночас комуністичні спецслужби намагались зламати волю і фізичну спроможність до подальшого спротиву. З історичних джерел відомо, що радянські спецслужби кували під час допитів, завдавали психологічного тиску, допити тривали по 5 — 6 годин⁵⁶.

Умови утримання в ув'язненні були неналежними: бранці не отримували достатньої кількості їжі для збереження ваги, належного медичного супроводу, обмежувалося спілкування з родичами.

В обласних управліннях НКВС вдосконалили конвеєрну систему катувань — винахід радянських репресивних органів. На допитах заарештованих били члени спеціальних бригад, їх примушували стояти у “стійці” чи незворушно і не змінюючи пози сидіти на краю стільця; змушували впродовж кількох годин дивитися на потужну електричну лампу з дзеркальним абажуром; забороняли ходити в туалет. Під час службового розслідування численних порушень таких допитів один зі свідків розповів, що у 1937 — 1938 роках “били заарештованих усі, увесь відділ, усі відділення, все управління НКВС”⁵⁷.

Іван Багрянний у романі “Сад Гетсиманський”, детально описуючи перебіг свого першого допиту в Харківському обласному управлінні НКВС, визначив, що “малого конвеєру” цілком вистачає, аби розібрати до решти душу кожної пересічної людини. У 1937 — 1938 роках малий конвеєр перетворився на великий. Колишній співробітник Українського фізико-технічного інституту Олександр Вайсберг, окрема глава тюремних спогадів якого отримала назву “Великий “конвеєр”, вважав його застосування головним засобом фізичного впливу.

Підслідний залишався на допиті цілодобово, тоді як слідчі змінювались кожні чотири години. Тілесні знущання, за спогадами Вайсберга, підсилювала відбірна лайка з командами на кшталт “на коліна перед радянською владою, ти, фашистський пес!”⁵⁸.

[54] Герасимчук О. Буржуазний націоналізм. Енциклопедія Сучасної України. Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ, Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. <https://esu.com.ua/article-38057>

[55] Ігор Шуйський. Застосування органами державної безпеки УРСР методів морального та фізичного впливу на підслідних у період “Великого терору” в Україні. Радянські органи державної безпеки в Україні (1918 — 1991 рр.): історія, структура, функції: Матеріали круглого столу, 19 грудня 2013 р., м. Київ / Упоряд.: О. Г. Бажан, Р. Ю. Подкур. Київ, Інститут історії України НАН України, 2014. С.219. https://www.reabit.org.ua/files/store/Krug_Stil_VCHK_19.12.2013.pdf

[56] Галина Терещук. Політичний “Процес 59-ти”: розстріляли 19 молодих українців. Що сталося 80 років тому? <https://www.radiosvoboda.org/a/politychnyy-protses-59-oun/31047390.html>

[57] ГДА СБ України, Харків, спр. 017787, арк. 203.

[58] Ibid 30.

За даними ООН, понад 95% українських військовополонених зазнають тортур під час перебування в російському полоні.

Подібні практики катувань застосовують і в сучасних російських тюрмах щодо українських військовополонених. За даними ООН, понад 95% українських військовополонених зазнають тортур під час перебування в російському полоні⁵⁹. Голова Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні Даніель Белл заявила, що українських військовополонених катують від першого допиту, застосовуючи побиття металевими прутами й палками, а також катуючи їх електричним струмом⁶⁰. Також відомо про побиття гумовими кийками, примусові та надмірні фізичні навантаження, зокрема присідання у камері, позбавлення сну, приниження. У багатьох випадках під час катування використовують електрошокери, військові телефони (тапіки), кийки, пластикові труби, дерев'яні молотки, зброю, плоскогубці, ножі, іноді натравлюють собак нападати на військовополонених. УВКПЛ оцінило ці акти насильства як навмисне заподіяння сильного болю та страждань жертвам⁶¹. Ось спогади колишнього військовополоненого: *"Змушують полонених повністю роздягатися, скидають одяг на підлогу. Ставлять у позі зірочки. Б'ють руками та ногами до напівпритомного стану, застосовуючи ремінь чи дошку"*⁶².

За підсумками двох мандатів Незалежна міжнародна комісія з розслідування порушень в Україні задокументувала систематичну практику застосування катувань російською владою як на території України, так і в РФ, представивши у доповіді від 15 березня 2024 року⁶³ висновки щодо катування військовополонених, які класифіковано як воєнний злочин. Комісія виявила послідовність у доказах катування цивільних та військовополонених, включаючи спільні елементи в задокументованих випадках, де затримані у різних місцях позбавлення волі регулярно піддаються тортурам із використанням типових методів і знарядь, спрямованих на заподіяння нестерпного болю та приниження людської гідності. Зібрані докази демонструють координацію та розподіл зусиль між різними установами, а нова інформація вказує на ієрархічність причетних служб, поінформованість керівництва та загальну атмосферу безкарності, що може свідчити про здійснення катувань у рамках цілеспрямованої політики та кваліфікуватися як злочин проти людяності, у зв'язку з чим Комісія рекомендує проведення подальших розслідувань (див. п. 81 доповіді).

Розглянувши три основні періоди репресій проти української ідентичності, окремо зупинимось на методах, які

радянський режим використовував для придушення українського спротиву. Одним із найжорстокіших таких методів була каральна психіатрія, яка особливо активно застосовувалась у третьому періоді репресій.

Радянська влада свідомо використовувала психіатрію, щоб уникнути відкритих судових процесів над інакшумцями, відправляючи їх до психіатричних лікарень на невизначений термін. Оголошення незгодних психічно хворими стало одним зі способів радянської влади ігнорувати незручні питання міжнародної спільноти про політичних в'язнів та їхні умови утримання. Найчастіше жертвам давали такі діагнози: сутяжно-параноїдальний розвиток особистості та повільноплинна шизофренія. Останній діагноз дозволяв розглядати ідеологічне інакомислення як симптом тяжкого психічного розладу.

Тих, кого поміщали у психіатричну клініку, "лікували" сильнодіючими препаратами, які підривали фізичне та психічне здоров'я бранців. Одним із таких препаратів був галоперидол, що викликав акатизію — неприємне відчуття внутрішнього рухового дискомфорту, потреба постійно рухатись або змінювати позу, що проявляється в неможливості довго сидіти спокійно в одній позі. Також як покарання робили ін'єкції сірки, після яких підвищувалася температура, місце уколу боліло, а людина не могла ходити й лежати. Пацієнти таких клінік, деякі з яких були політв'язнями, жили у жахливих умовах і терпіли постійне знущання та насильство⁶⁴.

[59] Звіт ООН: українські військовополонені зазнають катувань та жорстокого поводження на всіх етапах полону в РФ. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-viyskovopoloneni-katuvannya-rf/33143214.html>

[60] Місія ООН в Україні: 95% українських військовополонених зазнають катувань в Росії <https://www.holosameryky.com/a/ukrayinskykh-viyskovopolonenykh-katuyut-v-rosiyi-danielle-bell/7734930.html>

[61] Treatment of prisoners of war and update on the human rights situation in Ukraine. 1 June to 31 August 2024.

<https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2024/Ukraine-OHCHR-40th-periodic-report.pdf>

[62] З матеріалів свідчень Медійної ініціативи за права людини.

[63] Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні | Ukrainian Українська 15 березня 2024. Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine | English 15 March 2024

[64] Наглядати та карати: практика каральної психіатрії проти дисидентів. <https://chyto.com/karalna-medytyna>

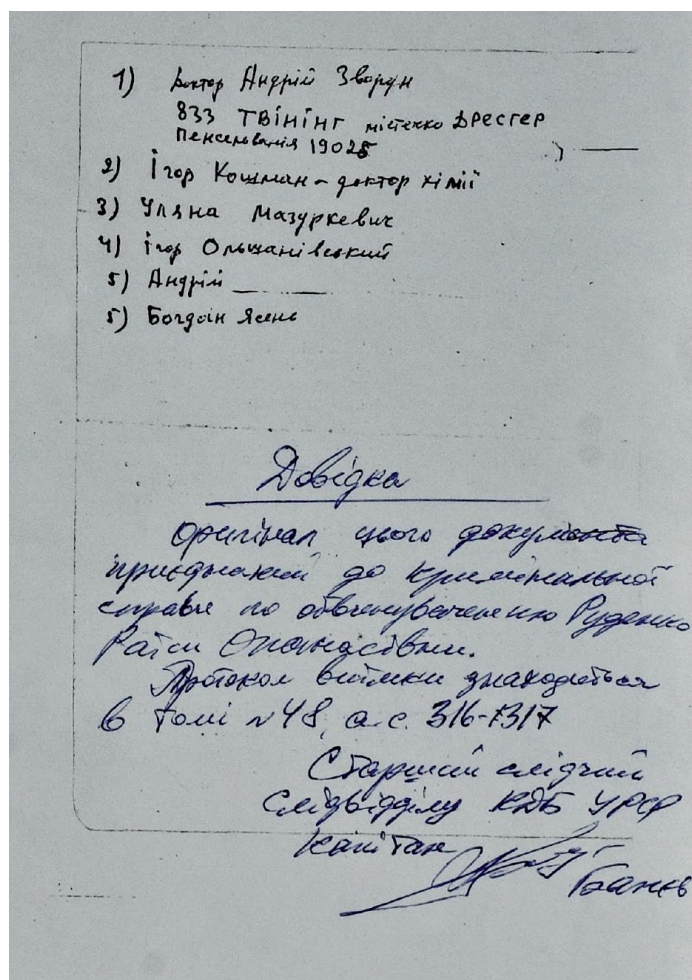
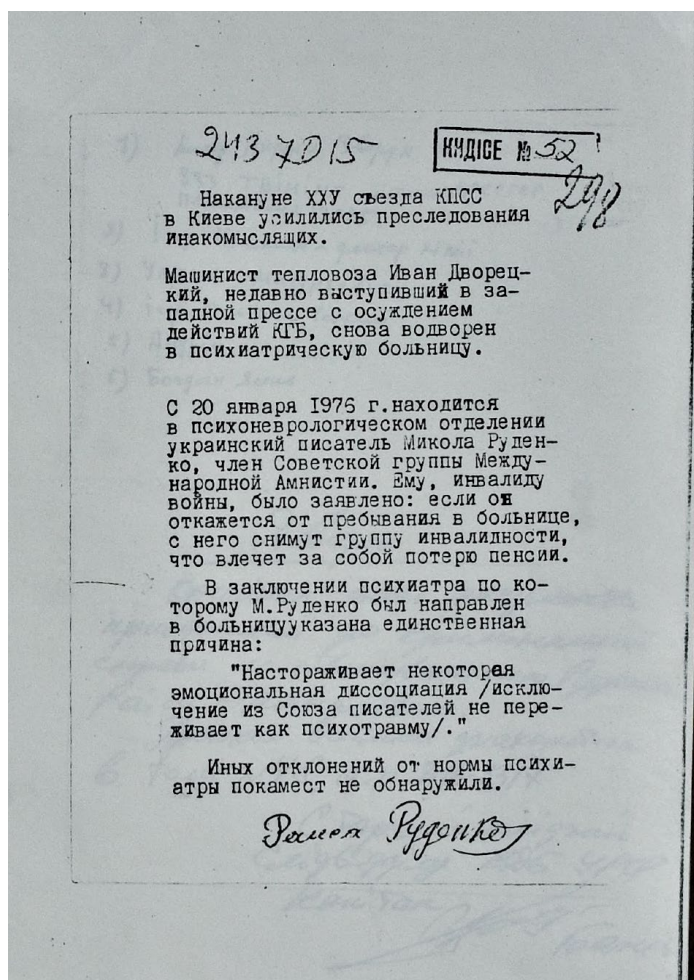
Відомі спогади Раїси Руденко⁶⁵, дружини Миколи Руденка⁶⁶ — Героя України, відомого українського письменника, дисидента, багаторічного політичного в'язня радянських тюрем і концтаборів, одного з засновників Української Гельсінської групи. Раїса Руденко згадує про примусову психіатрію, яку застосовували до її чоловіка, аби визнати його недієздатним та унеможливити подальший спротив і боротьбу за права людини в УРСР.

Політичне зловживання психіатрією в СРСР неодноразово викривалося на конгресах Всесвітньої психіатричної асоціації (ВПА) — у Мехіко (1971), Гонолулу (1977), Відні (1983) й Афінах (1989)⁶⁷.

Практики психологічного тиску застосовуються і зараз Росією щодо українських військовополонених. Відомо про випадки, коли полонені божеволіли, втрачали відчуття реального часу. Як і за радянських часів, усе це застосовують як каральний метод, аби зламати дух спротиву і морально знищити людину.

Нотатка Раїси Руденко про примусове психіатричне лікування, зокрема її чоловіка Миколи Руденка⁶⁸

↓

[65] Овсієнко В. Руденко Раїса Опанасівна. Дисидентський рух в Україні. <https://museum.khpg.org/1201780354>

[66] 1920 — народився Микола Руденко. Український інститут національної пам'яті.

<https://uin.gov.ua/historynyy-kalendar/gruden/19/1920-narodyvsya-mykola-rudenko>

[67] Ougrin D, Gluzman S, Dratcu L. Psychiatry in post-communist Ukraine: dismantling the past, paving the way for the future. The Psychiatrist.

[68] Нотатка Раїси Руденко про примусове психіатричне лікування, зокрема її чоловіка — Миколи Руденка. ГДА СБУ. Ф. 6. Спр. 76055. Т. 17.

Електронний архів УВР. <https://avr.org.ua/viewDoc/27567>

1.4. ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ ОБВИНУВАЧЕНЬ У РАДЯНСЬКИХ СУДОВИХ ПРОЦЕСАХ

Судові процеси над українцями, яких засуджували як носіїв української ідентичності, можна розбити на етапи:

- перші розстріли (1918 — 1919 роки);
- утворення радянської влади на теренах України (1919 — 1924 роки);
- початок 1930-х років;
- епоха Великого терору (1937 — 1938 роки);
- пізніші радянські періоди, що здебільшого не передбачали розстрілів, однак застосовувалося тривале позбавлення та/або обмеження свободи в нелюдських умовах і супроводжувалося надзвичайно серйозним, довготривалим втручанням у психіку людини.

Для аналізу нам доступні такі інструменти кримінальної юстиції:

- Кримінальний кодекс УРСР в редакції 1927 року;
- Кримінальний кодекс УРСР в редакції 1944 року;
- Кримінальний кодекс УРСР в редакції 1960 року.

У перший період відбувалися масові розстріли українців без удаваного суду. Це був час громадянської війни та встановлення радянської влади в Україні. Наступний період характеризувався поступовим встановленням

радянської влади та початком формування системи репресій проти українців. На початку 1930-х років розпочалося “розкуркулення”, що призвело до масових депортацій та знищення заможних селян.

Закріплення радянської влади в Україні у 1930-х роках призвело до посилення репресій. Рішення про розстріли приймалися частіше. За ним розпочалась епоха Великого терору 1937 — 1938 років, під час якої відбулася інституціоналізація трійок — позасудових органів, які виносили смертні вирoki. Ось, що в Києві ухвалювали трійки:

1. Вища міра покарання, тобто санкціонування розстрілу.
2. Виправно-трудові табори. Застосовувалося для тих, кого визнавали винним у вчиненні злочину, але їх покарання не передбачало розстрілу.
3. Спеціальні поселення — додаткове покарання після відбуття терміну в таборах.

У 1960 — 1980 роках зафіксовано зменшення кількості смертних вироків, пріоритет надавався засудженню з відбуванням покарання у тюрмах, а також застосування каральної психіатрії.

Релевантні статті кримінальних законів, що використовувалися як інструменти політики переслідування:

Таблиця відображає еволюцію радянської системи політичних репресій в Україні від жорстоких заходів сталінської епохи до більш витончених форм переслідування в пізній радянський період та поступового згортання репресивної політики наприкінці існування СРСР.

Період	Основні статті КК УРСР	Характеристика репресій	Покарання
1927 — 1953	54-1 — 54-14, 54-10	Найжорстокіші репресії, масові розстріли, звинувачення у "контрреволюційній діяльності"	Розстріл із конфіскацією майна
1953 — 1961	54-1 — 54-14, 54-10	Послаблення репресій, початок реабілітації, зменшення кількості засуджених	Від 6 місяців до розстрілу
1961 — 1966	62	Заміна попередніх статей, основний інструмент боротьби з інакодумством	6 місяців — 7 років ув'язнення + заслання до 5 років
1966 — 1989	62, 187-1	Диференціація покарань, введення статті про "наклепи на радянський лад"	Ст. 62: 6 місяців — 10 років ув'язнення + заслання; Ст. 187-1 — до 3 років ув'язнення або виправні роботи
1989 — 1991	62 (змінена)	Пом'якшення формулювань, поступове припинення політичних репресій	Покарання пом'якшені, реабілітація засуджених

СУЧАСНА ПРОПАГАНДА РОСІЙСЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ ТА НАВ'ЯЗУВАННЯ РОСІЙСЬКОГО ГРОМАДЯНСТВА У МІСЦЯХ УТРИМАННЯ

2

2.1. НАВ'ЯЗУВАННЯ РОСІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ, ПІСЕНЬ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМ ТА ЦИВІЛЬНИМ ЗАТРИМАНИМ У МІСЦЯХ УТРИМАННЯ НА ТЕРЕНАХ РФ

Після початку збройної агресії РФ проти України у 2014 році до полону збройних формувань “ЛДНР” потрапили більше тисячі українських військових і цивільних громадян. Їх утримували у спеціально створених місцях на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей. Яскравим прикладом є катівня “Ізоляція”. Після повномасштабного вторгнення у 2022 році кількість взятих у полон військових та цивільних затриманих значно збільшилась: станом на лютий 2025 року, за різними оцінками, можна говорити про кілька тисяч⁶⁹.

Усіх їх Росія утримувала та утримує не у спеціальних таборах для військовополонених, відповідно до Женевських конвенцій, а у місцях позбавлення волі — слідчих ізоляторах і тюрмах. Як доводять проаналізовані МІПЛ свідчення потерпілих, там українським військовополоненим та цивільним затриманим системно нав'язують російську ідеологію та елементи російської ідентичності, культурну складову, що виражена у російських псевдопатріотичних піснях та віршах, у пропагандистській літературі та постійному акценті на зв'язку з радянським минулим. У місцях утримання співробітники російських колоній постійно нав'язують українцям ідею спільності історії і культури, демонструють зверхність своєї історії над українською, безпідставно називають нацистами, фашистами, роблять все це агресивно, катують. Аналізуючи опитування військовополонених та цивільних затриманих, яких повернули з російського полону, вимальовується картина чітких злочинних практик, які вчиняють співробітники місць утримання на теренах РФ: нав'язування російської ідеології з метою запобігти майбутньому спротиву полонених та цивільних затриманих проти російської агресії. А також стирання української ідентичності, примус до визнання РФ країною-лідером, її вищості від решти країн пострадянського простору.

“Чому ти пішов воювати?” — найбільш популярне питання, яке чули українські військовослужбовці в полоні. У перші місяці після початку повномасштабного вторгнення, російські солдати дивувалися, що пропаганда, яку вони чули з екранів свого телевізора, виявилася протилежним від того, з чим вони зіткнулися в Україні. Люди, яких вони прийшли “визволяти”, як і українська армія, “якої не існувало”, спільно чинили опір. “Один народ”, який потрібно було рятувати, звільнення не прагнув.

“Їм обіцяли, що тут їх зустрічатимуть із квітами та георгієвськими стрічками. Але люди чинили спротив. Тож коли нас зачинили у якомусь сараї, військових та цивільних, то знущалися і били усіх. Просто заради розваги, бо ми “не виправдали їхніх сподівань”, говорить Свідок 1⁷⁰.

Свідок 2 згадує про те, як під час побиття гумовим кийком та електрошокером його називали фашистом і говорили: “Наші діди разом воювали. А ви що робите? Йдете проти нас, а ми ж брати”⁷¹. Таким чином вони намагалися довести, що українці і росіяни не два різні народи, а один російський народ, невід'ємною частиною якого є українці, вони їх зібралися “перевиховувати” за те, що Україна зробила власний вибір і хоче розбудовувати власну самостійну державу без Росії та її впливу.

Неодноразово представники армії так званої “ДНР” звинувачували захоплених у полон українських військових у злочинах проти “мирного населення Донбасу”, заявляючи, що ті зрадники. У квітні — травні 2022 року до полону потрапили близько трьох тисяч захисників Маріуполя, значна частина військовослужбовців були родом із Миколаївської та Донецької областей, більшість проживали у Маріуполі. Росія звинуватила українських військовополонених у тому, що вони буцім-то окупували територію так званої “ДНР”, а не захищали власну землю. Так, Свідок 3 розповідає: “Російські військові запитували у мене, чому я не хочу залишитися в “ДНР”. Їх цікавило, що я взагалі робила в Маріуполі, якщо в мене миколаївська прописка. Вони вважали, що це ми окупували цю територію. У той же час деенерівці говорили, що це їхня земля і ми спаскудили їм усе”⁷².

Українські полонені в полоні постійно чули від представників Слідчого комітету РФ чи охорони Федеральної служби виконання покарань про “один народ”. Вони переконували бранців у тому, що “спеціальна військова операція” проводиться лише тому, що “українці збилися зі шляху”, від'їждналися від Росії і забажали жити окремо.

З опитувань МІПЛ відомо про випадки вбивства військовополонених у місцях утримання. Свідки говорять, що у таких випадках будь-які прояви поваги до загиблого побратима жорстоко каралися. “Коли тіло загиблого полоненого виносили, всі інші стали на коліна. Саме тоді зайшов начальник колонії, він не звернув на нас уваги, допоки хтось не крикнув: “Герої не вмирають! Слава Україні!”. Ми ж у відповідь: “Героям слава!”. Звісно, ані начальнику, ані вертухаям це не сподобалося. Нас вивели на вулицю, вишикували і почати “качати” (фізично виснажувати і бити), як ніколи до цього”, — говорить Свідок 4⁷³.

[69] Тисячі захоплених Росією цивільних у “правовій чорній дірі”.

<https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3857018-tisaci-zahoplenih-rosie-u-civilnih-u-pravovij-cornij-diri.html>

[70] Свідок 1. 3 матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

[71] Свідок 2. 3 матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

[72] Свідок 3. 3 матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

[73] Свідок 4. 3 матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

Охорона та загалом представники російської пенітенціарної системи, слідчих органів постійно ідеологічно обробляють полонених⁷⁴, намагаються переконати їх у тому, що за СРСР жилося краще, що це вдала модель спільного існування, тому необхідно повернутися до спільної держави і громадянства. Після цього співробітники російських місць утримання переходять до нав'язування російського громадянства. Це відбувається з метою унеможливити повернення полонених до військової служби у лавах ЗСУ та ускладнити їхнє повернення в Україну. Бранців також катують.

Співробітники Федеральної служби виконання покарань демонструють зверхність і беззаперечну владу РФ над українськими військовополоненими, відкидаючи повагу до їхнього громадянства, прав, української патріотичної позиції. Їх намагаються зламати, змушуючи виконувати російський гімн, у словах якого Росія фігурує як "велика" країна.

Примус до вивчення та виконання російського гімну, російських військово-патріотичних пісень, нав'язування російської ідеології — це загальна практика, що застосовується як до військових, так і до цивільних, яких утримують разом і в однакових умовах.

Співробітники колонії примушують бранців десятки, а деколи й сотні разів на день гучно співати російський гімн, цитувати на пам'ять пісні і вірші. За відмову чи "неналежне виконання" бранців б'ють гумовими палицями та електрошокерами.

Так, Свідок 5⁷⁵, який перебував у російському полоні у Слідчому ізоляторі № 1 по Курській області, згадує, як під час ув'язнення його та інших бранців змушували щопівгодини виконувати російський гімн та інші пісні: "Ми у камері тоді просиділи майже місяць. Гімн РФ по 30 разів на день співали".

Чимало пісень, які змушені вчити полонені українці, прославляють Росію за участь у війнах, що робиться з метою пригноблення бранців. Свідок 7 розповідає про перебування у СІЗО № 2 в місті Борисоглібськ Воронезької області РФ. Там українців змушували стояти і слухати гімн Росії і радянські пісні "День Перемоги", "Катюша": "Гімн Росії ми, мабуть, разів 100 на день співали. Водночас нас били, а співробітники СІЗО називали нас фашистами, бандерівцями, нацистами"⁷⁶.

Інший експолонений, Свідок 6, розповідає наступне: "Ми вчили й інші російські пісні, наприклад, "Дядя Вова, ми с тобой" чи "День Перемоги". Кожен охоронець мав власний плейлист. На одному поверсі була суто деєнерівська пісня "За нами бог, за нами Донбас", а на іншому поверсі — "Ой, мама, что-то падает похожее на одуванчики" про російських десантників"⁷⁷.

З особливою ненавистю російські наглядачі ставляться до військовослужбовців 12-ї бригади спеціального призначення "Азов". Про це згадує Свідок 8, котрий служив у підрозділі і опинився у російському полоні. Він говорить, що наглядачі мали вказівку шукати на тілах полонених патріотичні татування: "Перше, що вони перевіряють — татування. Якщо не розуміли їхнє значення, якщо ти не міг пояснити, якщо це руни, чи, не дай Бог, націоналістичні символи, то одразу б'ють. У декотрих намагалися заживо зрізати шкіру, де є татування"⁷⁸.

На запитання, чому так ставились до азовців, Свідок 8 відповідає: "Вони накручені пропагандою. На моєму суді прокурор показував фальшиве відео, де "Азов" членує дітей і їсть їх. Я їм кажу: "Ви серйозно?"⁷⁹ Свідок також розповідає про російські книги, які їх змушували читати у в'язниці. Там написано, що України ніколи не було, а всі землі є російськими, вони мають повернутися до складу Росії. Бранців змушували вчити і переказувати напам'ять книжки про Путіна і з цитатами Собчака, колишнього мера Санкт-Петербурга. У свідченнях Свідка 9 є згадка про трансляцію російських новин, а також нав'язування російської пропаганди "правильного" бачення подій "спеціальної військової операції": "У новинах розповідали, що ми (українці) сиділи без газу, води, ховалися у підвалах і ось прийшла російська армія. Азовці не випускали нас із підвалів, стріляли з будинків, мародерили. Начебто люди намагалися виїхати, але українська армія стріляла по машинах. Але коли зайшли російські війська, то з'явився газ, російські солдати віддавали свої сухпайки людям, вони герої та визволителі"⁸⁰. Також Свідок 9 згадує методи, які застосовувала охорона у місці утримання: "Використовували шипований молоток. Могли нацькувати собак. Під час допитів психологічно тиснули, погрожували, порізати лезом вуха"⁸¹.

Усвідомлюючи характер цих злочинних практик, логічним видається, що росіяни поставили за мету спочатку знищити або надломити українських полонених психологічно, понівечити фізичне здоров'я, а потім нав'язати їм російське громадянство.

[74] Російська ідеологічна обробка українських військовополонених є системною дією, що виражається у конкретних практиках, спрямованих на стирання української ідентичності шляхом змушення до відмови від української мови, виконання російського гімну та російських військово-патріотичних пісень у місцях утримання. Також поширена практика образливо називати військовополонених "фашистами, нацистами". За будь-який спротив ідеологічний тиск підсилюється катуванням.

[75] Свідок 5. З матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

[76] Свідок 7. З матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

[77] Свідок 6. З матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

[78] Свідок 8. З матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

[79] Ibid 67.

[80] Свідок 9. З матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

[81] Ibid 69.

2.2. НАВ'ЯЗУВАННЯ РОСІЙСЬКОГО ГРОМАДЯНСТВА

Одним із важливих елементів нав'язування російської ідеології і способом знищення української ідентичності є нав'язування громадянства РФ військовополоненим та цивільним затриманим. Так, у дослідженнях Медійної ініціативи за права людини зацентровано увагу на тому, що українських військових, які потрапили в російський полон, змушують відмовлятися від обміну і перейти на бік ворога. Більшість бранців, попри знущання, співпрацювати з агресором не погоджуються, та все ж є ті, хто не витримує катувань і погоджується взяти російське громадянство, здебільшого це цивільні особи⁸².

Важливою у цьому контексті є історія Свідка 10, який розповідає: *"Нам пропонували взяти громадянство Росії.*

Дехто погоджувався. Була камера цивільних і, наскільки я зрозумів, значна кількість захотіла взяти громадянство Росії. Думали, мабуть, що так їх звільнять. Але для них нічого не змінилося, просто вивели на коридор і дуже били, нас у цей час примусили співати пісні. Було чути, як вони кричали".

Також співробітники СІЗО № 2 міста Новозибків (Брянська область РФ) говорили, що якщо бранці візьмуть російське громадянство, то їх переведуть на полегшений режим. Щоправда, після цього за спогадами Свідка 10, їх били, як і раніше⁸³.

2.3. УПЕРЕДЖЕНЕ СТАВЛЕННЯ ДО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Військовополоненим і цивільним затриманим забороняли спілкуватися українською. До тих, хто забував російські слова і використовував українські, застосовували фізичну силу. Працівники колоній та ізоляторів висміювали українську мову.

Свідок 11 згадує⁸⁴: *"Я сам із заходу України, але можу розмовляти російською. Коли говорив швидко, то міг забути і заговорити українською. Якось під час перевірки у нас вікно відчинилося і потрібно було попросити дозволу зачинити. Я кажу: "Гражданін начальник, разрешите обратиться?" Він каже: "Говори". Я: "Разрешите закрыть окно,*

потому что у нас...". І в цей момент замість "ето" сказав "цей". Далі він уже мене не слухав і сказав, що нагадає мені російську мову, натякаючи на те, що мене битимуть".

Іншим прикладом є історія Свідка 12, який згадує: *"Я був у камері, де всі хлопці зі Львова. Вони толком російською розмовляти не могли. Я ж із Херсонщини, для мене це не було проблемою. Наді мною не знущалися за те, що я там не знаю, збиваюся, коли ми співали пісні. Але мені потім сказали одне: "Ти вивчив, тепер вони теж повинні вивчити. І якщо хтось із них не вивчить, ти відповідатимеш".*

2.4. ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНУ

Українські військовополонені та цивільні затримані піддаються психологічному насильству, яке має глибокі наслідки для їхнього здоров'я і загального благополуччя⁸⁵. Тривале перебування в умовах насильства і стресу призводить до розвитку психічних розладів. Бранці можуть страждати від посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії, тривожних розладів.

Свідок 13 розповідає про випадок, коли один із полонених збожеволів під час довготривалого перебування у карцері та постійних знущань. Він також згадує, що після повернення з полону, коли перебував в умовній безпеці, відчував суттєві наслідки для психіки: *"Спершу здавалося, що я швидко привыкаю до нових умов, але*

*з іншого боку, я не міг перебувати в одній кімнаті з кимось, навіть із дружиною, тому деякий час спав в окремій кімнаті"*⁸⁶.

Свідок 14 розповідає, що під час утримання також бачив військовополоненого, який збожеволів: *"Він просто збожеволів, грався рушничком, ходив під себе і відмовлявся від їжі. У нього вже була анорексія"*⁸⁷.

Умови утримання характеризуються жорсткою соціальною ізоляцією. Полоненим забороняють спілкуватися між собою, що посилює відчуття безвиході та безпорадності. Контроль із боку охорони абсолютний: будь-які спроби протесту або запитання караються фізичною силою⁸⁸.

[82] Климик М. Довга дорога додому. Як українських військовополонених змушують відмовлятися від обміну і брати російське громадянство.

<https://mipl.org.ua/dovga-doroga-dodomu-yak-ukrayinskyh-vijskovopolonenyh-zmushuyut-vidmovlyatysya-vid-obminu-i-braty-rosijske-gromadyanstvo/>

[83] Свідок 10. З матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

[84] Свідок 11. З матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

[85] В російському полоні: що відбувається з українськими військовими за стінами російських тюрем. Аналітика Медійної ініціативи за права людини.

<https://mipl.org.ua/v-rosijskomu-poloni-shho-vidbuvayetsya-z-ukrayinskyh-vijskovymy-za-stinamy-rosijskyh-tyurem/>

[86] Свідок 13. З матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

[87] Свідок 14. З матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

[88] В російському полоні: що відбувається з українськими військовими за стінами російських тюрем. Аналітика Медійної ініціативи за права людини.

<https://mipl.org.ua/v-rosijskomu-poloni-shho-vidbuvayetsya-z-ukrayinskyh-vijskovymy-za-stinamy-rosijskyh-tyurem/>

Свідок 15 розповідає про вплив фізичних тортур на психологічний стан: "Щодня двічі били струмом, кийками, ногами. В четвер була лазня, то нас голих і мокрих теж били струмом. Тоді починали просто не по-людськи бити. Ноги набрякали і ми не могли ходити. Забирали нас на допити і знову били. Кабінет слідчого був недалеко від моєї камери, я чув усі крики під час допитів. Це психологічно дуже тиснуло. Щодня когось забивають, щодня хтось кричить. На прогулянках натравлювали собак. Найскладніше було

співати "День Перемоги" без упину зі сніданку і до обіду. А інколи одну пісню з підйому і до відбою"⁸⁹.

Отже, психологічний вплив на українських військовополонених у російських тюрмах має серйозні наслідки для їх психоемоційного стану. Систематичне фізичне та психологічне насильство, соціальна ізоляція та контроль призводять до довгострокових наслідків для їхнього психічного здоров'я, яке неможливо цілковито відновити.

2.5. ОГЛЯД СУЧАСНИХ РОСІЙСЬКИХ СУДОВИХ ПРОЦЕСІВ ПРОТИ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Другого серпня 2022 року Верховний Суд РФ визнав тодішній полк "Азов" терористичною організацією⁹⁰, просуваючи наратив про українських військовослужбовців як "неонацистів". Відтоді розпочалася нова хвиля переслідування полонених азовців, яка позначилась масовим порушенням щодо них кримінальних справ за звинуваченням у тероризмі і судами. Характерними рисами цих процесів є тиск на підсудних, катування їх з метою самообмови, відмови від використання процесуальних прав.

За російськими законами підсудний може вибрати один із трьох способів розгляду справи: особливий (спрощений) порядок, розгляд суддею одноособово або трійкою суддів. Спрощений порядок, який російська

прокуратура нав'язує українським військовополоненим, передбачає визнання обвинуваченим своєї провини, погодження зі свідченнями, наданими на досудовому слідстві, та відмову від додаткових запитань. Це неформалізована угода зі слідством на етапі судового розгляду, за якою слідство отримує слухняного обвинуваченого, а підсудному обіцяють послаблення катувань чи надію на обмін. У такому випадку процес має лише судову атрибутику, а по суті ним не є.

Імітація правосуддя у цих справах має системний характер. Процедура змагальності сторін не використовується, судді не змінюють свою поведінку щодо оцінки доказів обвинувачення, свідчення не перевіряються під час прямого і перехресного допиту свідків тощо.

[89] Свідок 15. 3 матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

[90] У росії полк "Азов" визнали терористичною організацією.

<https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3541993-u-rosii-polk-azov-viznali-teroristicnou-organizacieu.html>

ОПИС ПРАКТИК ПЕРЕСЛІДУВАННЯ НА ПРИКЛАДІ СПРАВ ПОЛОНЕНИХ

У цьому розділі ми продемонструємо, як Росія, нехтуючи нормами Міжнародного гуманітарного права щодо привілею комбатанта та принципом *Lex specialis*, кваліфікує законну участь українських військовослужбовців у бойових діях як “терористичну діяльність” і переслідує їх у рамках кримінальної юстиції.

В Росії внесення до списку терористичних організацій здійснювалося на підставі рішень Верховного Суду. Це відбувається за поданням Генеральної прокуратури РФ і передбачає колегіальне рішення суддів Верховного Суду. Після того, яка організація внесли до списку терористичних, її діяльність на території РФ забороняється, членство або участь у її роботі стає кримінально караною.

Порушуючи справи проти українських військовополонених, Росія керується такими “терористичними статтями”:

- ст. 205.1 КК РФ — сприяння терористичній діяльності;
- ст. 205.2 КК РФ — публічні заклики до здійснення терористичної діяльності, публічне виправдання тероризму або пропаганда тероризму;
- ст. 205.3 КК РФ — проходження навчання з метою здійснення терористичної діяльності;
- ст. 205.4 КК РФ — організація терористичної спільноти та участь у ній;
- ст. 205.5 КК РФ — організація діяльності терористичної організації та участь у діяльності такої організації.

Показовим є випадок солдата Олександра Максимчука⁹¹, який спочатку погодився на спрощений порядок розгляду його справи, а під час суду відмовився від самообмови та заявив про катування в СІЗО Таганрога. Утім це не змінило ані поведінку судді, ані покарання. П'ятого грудня 2024 року Максимчука визнали винним у здійсненні терористичної діяльності за частиною 2 статті 205 КК РФ — публічні заклики до здійснення терористичної діяльності, публічне виправдання тероризму або пропаганда тероризму. Слухав справу суддя Південного окружного військового суду Губарев Ю. П. Заяву Максимчука про відвід призначеного йому захисника, який має дружні стосунки з прокурором, суддя проігнорував.

Полоненого азовця засудили до 20 років ув'язнення з відбуванням покарання у виправній колонії суворого режиму. У вирокі сказано, що Олександр Максимчук займався тероризмом, хоча російські судді достеменно знали (і це зазначено у вирокі), що “Азов” входить до складу Національної гвардії України, тобто Максимчук мав статус законного комбатанта і за законами та звичаями війни мав повне право брати участь у бойових діях.

Ухвалюючи вирок, суд спирався на свідків обвинувачення — інших українських військовополонених. Однак довіряти їхнім свідченням не можна, оскільки слідчі катують свідків. Ось як про це розповідає опи-

таний МІПЛ свідок, колишній військовополонений: “Це фабрика отримання зізнань. Нікому не важливо, хто ти і що робив насправді, за тебе все напишуть. І вийде, що ти — або воєнний злочинець, або терорист, але аж ніяк не військовополонений. З кожної камери щодня забирали людей на перший поверх. До мене теж дійшла черга. Привели у якесь приміщення. Кажуть: “Тебе вже твої здали, ми все знаємо, розповідай”. Починають бити.

- Щось ти не хочеш говорити, — кричать. А сказати нема що. Відвели у катівню. Це така спеціальна кімната, можливо, не одна, поряд із кабінетами слідчих. Кинули на підлогу, тримають згори, розряджають на мені електрощокер. Я валяюсь на підлозі, мене б'ють та кричать: — Розповідай!
- Що?!
- Злочини.
- Та я вже все розповів!
- Ще раз розповідай, — наказують і продовжують бити. Я почав вигадувати. Але обережно, аби не заплутатися у деталях. Почали менше бити. А потім кинули в камеру. За деякий час знову забрали з камери, побили кийком: — Пам'ятаєш, що розповідав? Нічого не забув, щось нагадати?
- Ні, нічого не забув.
- Скажеш, що ти стріляв по танку з автомата і вбив цивільного.
- Гаразд”.

Чоловіка повели у кабінет на першому поверсі. Там був слідчий із Ростова. “Раніше я вже бачив його обличчя. Він дав мені шоколадку, сигарету і сказав: “Все, розслабся, тебе вже чіпати ніхто не буде, розповідай, що сталося”. Я розповів свою версію, як ніби вбив цивільного. Підписав папери, які саме — не знаю, верхівку з даними слідства затулили рукою. Там усі надають потрібні “зізнання”, — говорить свідок. — До кожного шукають підходи⁹².

У вирокі Олександра Максимчука зазначено, що підсудний підтвердив свою участь у батальйоні “Азов” у період із 1 жовтня 2015 р. до 20 травня 2022 р., зокрема щодо проходження ним навчання, однак провину не визнав, пояснивши, що учасники батальйону займалися захистом територіальної цілісності та конституційного ладу України, а не терористичною діяльністю, навчання проводилося з цією ж метою. Незважаючи на це, російські судді, порушуючи Міжнародне гуманітарне право, продовжують судити військовослужбовців “Азову” за саму приналежність до батальйону, називаючи його терористичним.

Така практика свідчить про системне використання правової системи РФ як інструменту політичних репресій на окупованих територіях.

[91], [92] Катриченко Т. Свідчення під катуваннями: як у Таганрозі вибивають зізнання у тероризмі.
<https://mipl.org.ua/svidchennya-pid-katuvannyamy-yak-u-taganrozi-vybyvayut-ziznannya-u-teroryzmi/>

НАВЕДЕМО ЩЕ КІЛЬКА СПРАВ ПРО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ, ЯКІ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ЦЬОГО ЗВІТУ ПРОАНАЛІЗУВАЛА МІПЛ:

Справа Особи А

Стаття:

ч. 2 ст. 205.4 КК РФ.

Обвинувачення:

участь у терористичній спільноті через службу в "Айдарі".

Вирок винесено

03 вересня 2024 року

Покарання:

5,5 років ув'язнення.

Фабула. За версією обвинувачення, з липня 2014 року по січень 2015 року **Особа А** на території Луганської області "взяла участь у діяльності терористичної спільноти" — 24-му окремому штурмовому батальйону "Айдар". "Сприяла діяльності, спрямованій на насильницьку зміну конституційного ладу, дестабілізацію ситуації в "ЛНР", переслідування цивільного населення з політичних та національних мотивів у рамках каральних операцій, "мовчазно схвалювала і бажала реалізувати" поставлені перед ним завдання. Про свою участь у діяльності батальйону правоохоронні органи не повідомляла, що на думку слідства додатково вказує на наявність злочинного наміру", — йдеться у "виroku". Останнє слово Особи А: "Я навіть не знаю, що сказати. Провину визнаю повністю, готовий понести відповідальність, прошу не карати сильно. Важко говорити".

Коментар. У цій справі під обвинуваченням мається на увазі спротив окупаційним силам так званої "ЛНР" у складі Збройних сил України, адже 24-й окремий штурмовий батальйон "Айдар" є одним із підрозділів ЗСУ. Звинувачення у переслідуванні цивільного населення з політичних та національних мотивів у рамках каральних операцій не аргументовано. Натомість терор цивільного населення, що є наслідком вторгнення Росії в Україну, РФ перекладає на плечі ЗСУ. Про це свідчать методи і засоби ведення війни, які використовує Російська Федерація, і стан населених пунктів після їх окупації.

Справа Особи Б

Стаття:

ч. 2 ст. 205.4 КК РФ.

Обвинувачення:

участь у терористичній спільноті, п. "а" ч. 3 ст. 222 КК РФ — незаконне зберігання та носіння вогнепальної зброї та боєприпасів до неї.

Вирок винесено

14 грудня 2023 року

Покарання:

8 років ув'язнення.

Фабула. Прокуратура Ростовської області опублікувала реліз: "У суді встановлено, що у 2015 році **Особа Б**, перебуваючи у м. Дніпропетровськ, добровільно вступили до лав терористичної спільноти "Дніпро-1". Зазначене формування брало активну участь у бойових діях, спрямованих на примус жителів Донбасу до відмови від ухваленого рішення про самовизначення. Навесні 2022 року, будучи мобілізованими на території України, підсудні прибули для ведення бойових дій у м. Рубіжне Луганської Народної Республіки. При цьому вони мали при собі вогнепальну зброю та боєкомплекти до неї, які використовували під час бойових чергувань. Їхня протиправна діяльність була припинена Збройними силами Російської Федерації".

Коментар. У цій справі участь у батальйоні "Дніпро-1", який є підрозділом Управління поліції особливого призначення, прирівняно до участі в терористичній організації.

Справа Особи В

Стаття:

ч. 2 ст. 205.5, ст. 205.3 КК РФ.

Обвинувачення:

участь у діяльності терористичної організації та проходження навчання з метою здійснення терористичної діяльності.

Вирок винесено

03 травня 2024

Покарання:

18 років ув'язнення.

Фабула. За версією російських слідчих, 17 липня 2023 року **Особа В** прибула до пункту збору особового складу "Азова", де дала добровільну згоду на участь у його діяльності. Після цього вона, йдучись у матеріалах справи, пройшла навчання за програмою загальновійськової підготовки, де "набула знань, практичних умінь і навичок під час занять із фізичної та психологічної підготовки, а також вивчила правила поведінки зі зброєю, вибуховими пристроями та вибуховими речовинами". Надалі **Особа В**, "перебуваючи на бойових позиціях, розташованих на території ДНР і ЛНР, забезпечувала діяльність організації, виконуючи обов'язки водія інженерно-позиційного відділення інженерно-саперного взводу батальйону спеціального призначення".

Коментар. У цій справі Особу В засуджено за участь у бригаді "Азов", яка на той час була батальйоном міліції особливого призначення Міністерства внутрішніх справ України.

Справа Особи Г

Стаття:

ч. 2 ст. 208; ст. 205.3 КК РФ.

Обвинувачення:

участь у збройному угрупованні, яке не входить до складу іноземної армії і діє проти інтересів РФ, а також у навчанні терористичній діяльності. Через російський паспорт Особі Г пред'явлено обвинувачення як громадянину РФ, що скоїв злочин за кордоном згідно з частиною 1 ст. 12 КК РФ.

Вирок винесено

20 червня 2023 року

Покарання:

16 років ув'язнення.

Фабула. Фактично **Особу Г** звинуватили у тому, що він пройшов військову підготовку та служив у батальйоні "Айдар". Інших звинувачень йому не пред'явили. Слідство стверджує, що **Особа Г** вступила в "Айдар" у січні 2015 року, "поділяючи праворадикальні погляди, засновані на русофобії та ідеї українського націоналізму". Їй видали зброю, амуніцію і скерували до навчальної частини на полігоні у Львівській області. Це навчання військовій справі — поведінки зі зброєю, тактиці бою, наданню медичної допомоги — слідство інтерпретувало як навчання терористичній діяльності.

Після навчання **Особа Г**, за даними слідства, була призначена рядовим в охоронному підрозділі батальйону "Айдар" в одному з сіл Луганської області. У лютому 2015 року її перевели до кулеметного взводу в Лисичанську.

Коментар. У цій справі, як і в решті інших, службу в добровольчому батальйоні "Айдар", що підпорядкований Міністерству оборони України, визнано службою в терористичній організації.

**Проаналізувавши ці та інші подібні справи,
автори звіту виокремили патерни поведінки Росії:**

1.

Створює національну правову базу переслідування окремих груп українських військових. Для цього у список терористичних організацій РФ включає підрозділи Сил оборони України, переслідуючи їх згідно з внутрішнім кримінальним законодавством про тероризм.

2.

Криміналізує законну військову діяльність підрозділів Сил оборони України, визначаючи їхні в минулому добровольчі батальйони терористичними.

3.

Ігнорує контекст збройного конфлікту та порушує принцип *Lex specialis*, інтерпретуючи законну участь у бойових діях як кримінальний злочин.

4.

Систематично порушує Міжнародне гуманітарне право, ігноруючи статус військовополонених та переслідуючи українських військових за участь у законних бойових діях.

5.

Вдається до політично мотивованих переслідувань українських військових, які потрапили в полон.

6.

Призначає надзвичайно суворі покарання, насильно змушуючи військових визнавати неіснуючу провину.

.....

Отже, для висунення обвинувачення українським військовим щодо сприяння, участі чи здійснення терористичної діяльності російському слідчому достатньо встановити приналежність обвинуваченого до забороненої в РФ терористичної організації. Оскільки в списку організацій є підрозділи Сил оборони України, такий підхід Росії свідчить про її свідоме нехтування Міжнародним гуманітарним правом і умисне бажання незаконно судити українських громадян, які законно беруть участь в обороні України.

ВИСНОВКИ

Руйнація української державності та її носіїв була системною урядовою політикою Радянського Союзу, що втілювалася за допомогою репресивних методів спецслужб. З початком нинішньої військової окупації Росією частини України радянська практика переслідування окремих груп українського народу відновилася.

Під прицілом РФ опинилися ті, хто виступає проти окупації, всі без винятку носії української ідентичності, які мирно або зі зброєю в руках чинять спротив фізичному, культурному і духовному знищенню України. Цих людей, наслідуючи найгірші репресивні радянські практики, сучасна Росія проголошує екстремістами і терористами. Все це робиться з огляду не на фактичну діяльність тої чи іншої людини, а лише через її приналежність до переслідуваної групи. Ба більше, силові і судові органи Росії зараховують до лав терористичних організацій підрозділи Сил оборони України, тим самим грубо порушуючи Міжнародне гуманітарне право.

Як і за радянських часів, українців переслідують не за вчинення загальнокримінальних чи воєнних злочинів, а за приналежність (найчастіше неформалізовану) до умовної проукраїнської групи, носійство української ідентичності чи за участь у веденні бойових дій оборонного характеру у складі законних військових підрозділів. Така політика має оз-

наки систематичності, широкомасштабності і політичної мотивованості, що може свідчити про вчинення Росією злочину проти людяності.

Наступність практик переслідування радянських каральних органів НКВС і КДБ вбачається і у методах та інструментах, які використовують теперішні спецслужби та пенітенціарна система Росії. Фізичні та психічні наслідки таких практик є довготривалими і призводять до тяжких розладів здоров'я їхніх жертв.

Як інструмент репресій проти груп українців російська влада активно використовує судову систему, грубо порушуючи Міжнародне гуманітарне право і права людини. Російські судові процеси над військовополоненими і цивільними українцями не мають нічого спільного з правосуддям.

Російська політика переслідування становить серйозну загрозу не лише для України, але й для міжнародного правопорядку та прав людини в цілому. Тому міжнародна спільнота має покласти край цим злочинним практикам і притягнути винних до відповідальності. Це вимагає посилення міжнародної адвокації та залучення правничої спільноти до напрацювання ефективних інструментів захисту жертв переслідування у контексті російсько-української війни і встановлення справедливості.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Ґрунтуючись на результатах дослідження пропонуємо рекомендації на захист прав українських громадян та протидії російській політиці знищення української ідентичності:

ОРГАНАМ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ:

- 1.** Забезпечити реабілітацію потерпілих від катувань та жорстокого поводження після їхнього повернення з російського полону.
- 2.** Інформувати міжнародну спільноту про організоване Російською Федерацією політично мотивоване переслідування військовополонених та населення окупованих територій під виглядом боротьби з терористичною діяльністю та про порушення Росією права на справедливий суд, що становить військовий злочин.
- 3.** Організувати кампанію делегітимації російських політично мотивованих обвинувальних вироків українським військовополоненим та мешканцям окупованих територій.
- 4.** Інформувати посольства якомога більшої кількості країн про незаконне переслідування Росією українських громадян, аби не допустити за кордоном прийняття до виконання російських вироків та екстрадиційних заходів щодо військовополонених та переслідуваних мешканців окупованих територій з питань, які пов'язані зі збройним конфліктом.

УКРАЇНСЬКИМ СЛІДЧИМ ОРГАНАМ:

- 1.** Застосовувати принципи кримінальної відповідальності військових командирів та цивільних начальників під час розслідування фактів широкомасштабного та систематичного політично мотивованого переслідування військовополонених і цивільних мешканців окупованих територій, незаконно утримуваних у місцях несвободи.
- 2.** Залучати експертів-психологів для оцінки наслідків психологічного насильства над полоненими.
- 3.** Залучати до співпраці профільні правозахисні організації, які працюють із темою затримань цивільних та умов утримання військовополонених.
- 4.** Підготувати матеріали для можливого міжнародного судового переслідування осіб, відповідальних за системні порушення Росією прав українських військовополонених і цивільних затриманих.

МІЖНАРОДНИМ ГРОМАДСЬКИМ ОРГАНІЗАЦІЯМ:

- 1.** Створити міжнародний моніторинг умов утримання українських військовополонених та цивільних затриманих у місцях, де їх утримує РФ.
- 2.** Проводити інформаційні кампанії для підвищення обізнаності міжнародної спільноти щодо порушень прав українських полонених у РФ.
- 3.** Адвокатувати запровадження додаткових санкцій проти осіб, причетних до порушень Росією прав військовополонених і цивільних затриманих.
- 4.** Надавати експертну та правову підтримку Україні для подання позовів до міжнародних судів щодо порушень Росією прав українських військовополонених і цивільних затриманих.
- 5.** Розробити рекомендації для урядів третіх країн щодо посилення дипломатичного тиску на Росію з метою забезпечення дотримання прав українських військовополонених і цивільних затриманих.

УКРАЇНСЬКИМ ГРОМАДСЬКИМ ОРГАНІЗАЦІЯМ:

- 1.** Систематизувати документування та збір свідчень про порушення прав українських військовополонених і цивільних затриманих у російських місцях утримання.
- 2.** Проводити інформаційні кампанії для підвищення обізнаності українського суспільства та міжнародної спільноти щодо порушень прав полонених у РФ.
- 3.** Співпрацювати з міжнародними правозахисними організаціями для посилення тиску на РФ з метою дотримання прав українських військовополонених і цивільних затриманих.
- 4.** Організувати навчальні програми для юристів і правозахисників про особливості захисту прав військовополонених в умовах російсько-української війни.
- 5.** Сприяти створенню мережі підтримки для родин полонених і зниклих безвісти.

АКАДЕМІЧНІЙ СПІЛЬНОТІ

- 1.** Проводити академічні дослідження на міжнародному рівні, організовувати конференції та панельні дискусії щодо виявлення паралелей між репресивними практиками радянського режиму та діями російської влади щодо нав'язування ідеології та стирання української ідентичності, а також переслідування окремих груп осіб.
- 2.** Видавати наукові монографії, спеціалізовані номери академічних журналів, які всебічно висвітлюватимуть тему нав'язування російської ідеології і переслідування груп осіб тоталітарними режимами.

МІЖНАРОДНИМ МЕДІА

- 1.** Видавати матеріали, журналістські розслідування про умови утримання військовополонених та цивільних затриманих у російських тюрмах.
- 2.** Розповідати історії звільнених з російського полону про умови утримання, катування та нав'язування російської ідеології, аби максимально широко донести цю інформацію на міжнародному рівні.

Медійна ініціатива за права людини (МІПЛ) — українська громадська організація, яка поєднує журналістику і правозахист для викриття воєнних злочинів Росії в Україні та реагування на порушення прав людини, пов'язані з російською агресією. МІПЛ займається розслідуванням воєнних злочинів, катувань, насильницьких зникнень, порушень прав цивільних і військових в умовах війни. Організація також документує інші порушення прав людини, моніторить судові процеси, пов'язані з війною, готує аналітику, рекомендації і займається національною та міжнародною адвокацією для досягнення справедливості і забезпечення прав і свобод людини.

Детальніше про діяльність Медійної ініціативи за права людини:

mipl.org.ua

[MediaInitiative
forHumanRights](https://www.facebook.com/MediaInitiativeforHumanRights)

[@mihr_ua](https://twitter.com/mihr_ua)

mipl.org.ua

[mihr-ua](https://www.linkedin.com/company/mihr-ua)

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

Міжнародний фонд «Відродження» – одна з найбільших благодійних фундацій в Україні, що з 1990-го року допомагає розвивати в Україні відкрите суспільство на основі демократичних цінностей. За час своєї діяльності Фонд підтримав близько 20 тисяч проектів на суму понад 350 мільйонів доларів США.

www.irf.ua

[www.fb.com/irf.ukraine](https://www.facebook.com/irf.ukraine)